

В. ЧУЇСТОВ

Дальші завдання перспективного планування в округах*)

Питання про дальшу роботу на місцях в галузі перспективного планування набуває все більш і більш актуального значення.

П'ятирічний план СРСР та УСРР, а також п'ятирічні плани округ в основному накреслили шляхи та темпи розвитку народного господарства й культурно-соціального будівництва країни.

Перший рік роботи за п'ятирічкою свідчить про цілком правильне накреслення основних ліній розвитку соціалістичного будівництва. Але наслідки цього першого року свідчать також і про те, що в п'ятиріччі не враховано всіх можливостей нашого розвитку, яких закладено в саму систему радянського господарства та соціалістичного планування. „Неперерывка“, соціалістичне змагання, поступове виявлення природніх ресурсів, дальше вивчення економіки окремих районів тощо, відкривають щороку нові широкі перспективи, яких не можна було врахувати за попередніх років.

Загально-директивний характер попередніх варіантів республіканського та окружних п'ятирічних планів надає їм дещо теоретичний характер. Коли ж врахувати, що на даному етапі плянової роботи республіканське, а особливо, окружне планування не може залишитись лише на загальних рисах та директивах розвитку соціалістичного будівництва, а викликає необхідність більш конкретного та організаційно-практичного планування, то ясна річ, що питання про дальшу роботу по опрацюванню п'ятирічок набуває величезного значіння.

В першу чергу необхідно довести республіканського п'ятирічного плану до округ.

Ще в травні місяці цього року в № 12 „Шляхи індустріалізації“ ми висловлювали нашу думку про необхідність опрацювання п'ятирічки України в районному розрізі.

Брак української п'ятирічки в районному розрізі, а тим більш в окружному, позбавляє можливості будувати вичерпні плани округ; кожному бо зрозуміло, що брак, наприклад, райочування промислового й торговельного будівництва будівництва машиново-тракторних станцій тощо, позбавляє можливості накреслити перспективи розвитку промисловості, сільського господарства та крамообігу округи, бо наявність того чи іншого більш-менш великого підприємства кладе певний відбиток на розвиток цих галузей народного господарства і всієї економіки округи.

*) До обговорення. Р е д.

Ось чому ми вважаємо, що українську п'ятирічку треба опрацювати в районному та окружному розрізі. Це в свою чергу дасть можливість загострити питання про більш досконалу проробку проблеми економічного районування України, а також сполученої з нею проблеми економічного підвищення маломісних та дефіцитних округ, а також проблеми адміністративно-територіального районування України.

Зрозуміло, що проробка п'ятирічки України в окружному розрізі—це дуже важка робота. Але ми вважаємо, що ця проробка повинна обмежитись суто основними показниками, від яких залежать перспективи розвитку округи.

До таких основних питань передусім треба віднести питання про загальну будівельну програму округ, про розмір капітальних вкладань та позик в окремі галузі народного господарства, про нове промислово-торгівельне будівництво, про розмір фінансової допомоги центру на соціальне-культурне будівництво тощо. Ясна річ, що проробку цих питань Укрдержплан повинен перевести сумісно з кожною округою, використавши складені п'ятирічні плани округ. Тут встає питання, наскільки доцільна така проробка Укрдержпланом? Чи не можна цю проробку зробити в самих округах, поклавши на Укрдержплан завдання дати округам загальні фінансові та інші ліміти.

Розрішуючи це питання, треба мати на увазі, що розвиток економіки округи залежить в значній мірі від міроприємств республіканського та союзного характеру (промислове районування тощо), а тому участь Укрдержплану в проробці п'ятирічки в окружному розрізі конче необхідна.

Без цієї участі скласти остаточної п'ятирічки округ не можливо. А коли це так, то треба зараз же чітко поставити питання—що повинні в сучасний момент робити Округи в галузі перспективного планування? Чи мусять вони, чекаючи опрацювання Укрдержпланом основних показників п'ятирічки в окружному розрізі, припинити роботу по дальшому опрацюванню п'ятирічки, чи вони повинні незалежно від цього продовжувати цю роботу?

Тов. К. Лядський в статті „Робота на місцях за п'ятирічкою“¹⁾ накреслює такі основні завдання дальшої роботи в галузі окружного перспективного планування: а) утворення „науково-дослідної бази для побудованих вже планів“, б) збудування схеми п'ятирічного розвитку всіх сторін господарства округи по районах, в) перебудування п'ятирічки виходячи зі змін, які дійсність внесла в неї за перший рік п'ятирічки і г) участь в складанні генерального плану.

Ці завдання, натурально, не можуть викликати ніяких сумнівів, але все ж таки треба деякі з них уточнити та встановити певну черговість у виконанні їх.

Цілком вірно, що ніяке раціональне планування не можливе без відповідної науково-дослідної бази. Але ми не можемо погодитись з тов. Лядським, коли він каже, що необхідно „передусім утворити науково-дослідчу базу для побудованих вже планів“²⁾.

Поперше ми вважаємо, що остаточних окружних п'ятирічок ще немає і не може бути, поки Укрдержплан не розробить української п'ятирічки в окружному розрізі, а коли це так, то науково-дослідча база необхідна не для „побудованих“ уже планів, а вона потрібна для того, щоб побудувати їх, керуючись загальними директивами української п'ятирічки.

Недостатність науково-дослідної роботи в округах, особливо маломісних, досить відома. Налагодження цієї роботи вимагає зосередження

1) Див. № 9 „Господарство України“.

2) Підкреслено нами. В. Ч.

навколо Окрпляну всіх наукових робітників та робітників практики, що працюють в окрузі. Утворення громадського активу навколо плянових органів, особливо в окрузі та районах, де брак фахівців почувається дуже гостро, з'являється конче необхідним. На наш погляд, в округах треба утворити при Окрплянах Бюро фахівців та робітників науки й практики, на яке покласти завдання на началах добровільності та безкоштовності вивчити в першу чергу природні ресурси округи та методи їх використання. До цієї роботи необхідно також притягти секції ІТР профспілок, педагогічний персонал шкіл, окремих наукових робітників, тощо.

Отже, першочерговим завданням округ в галузі перспективного планування на теперішній стадії робіт з'являється мобілізація навколо проблем планування широкої громадської думки з метою найбільш досконального опрацювання окремих питань п'ятирічки на ґрунті даних науки та практики.

Одночасово з цією роботою в округах, Укрдержплан повинен негайно опрацювати п'ятирічку в районному та окружному розрізі й дати округам основні фінансові та інші ліміти. На базі цих лімітів треба розпочати складання остаточного варіанту п'ятирічки.

Цей остаточний варіант необхідно скласти в розрізі адміністративних районів. Але перед цим треба зробити економічне районування округи.

Про те, що адміністративне районування не відповідає економічному, це відомо всім і доказувати це — зайва річ. Але констатування цього факту недостатнє; треба по можливості адміністративні райони в перспективі ближчого п'ятиріччя перетворити так, аби вони в основному відповідали економічному районуванню.

Тут ми не будемо зупинятися на тім, що це дуже складна справа, бо сама методологія районування ще цілком не вивчена й не встановлена. Але складність цієї справи ні в якому разі не повинна затримувати розрішення її.

Можна гадати, що в сучасний момент майже по всіх округах закінчено складання контрольних чисел на 1929-30 рік, себто на другий рік п'ятирічки. Отож необхідно ставити питання про переробку останніх трьох років п'ятирічки, себто треба розробляти по суті не п'ятирічку, а трьохрічку.

Тов. Лядський пропонує щорічно переробляти п'ятирічку, при чому за кожної такої переробки наступними роками додавати ще одного року. Себто він пропонує внести ніби перманентну п'ятирічку, виходячи, головним чином, з необхідності мати завжди перспективну картину розгортання господарства.

Цілком правдиво, що в кожний даний момент треба мати перед собою перспективу, але все ж треба мати на увазі, що ця перспектива повинна бути укладена в певний термін, в який необхідно виконати накреслений для цього терміну план. Коли ми будемо щорічно цей термін змінювати, то ми не будемо мати досить певного завдання, якого треба виконати на протязі певного терміну, а будемо мати якусь перспективу „поза часом та просторінню“.

На нашу думку передусім треба розробити остаточний варіант першої п'ятирічки. Це дасть можливість виявити для кожної округи її дійсні перспективи й напрямок розвитку свого господарства, бо сучасний суто директивний характер української п'ятирічки таких більш-менш конкретних перспектив для округ не дає.

В разі, коли Укрдержплан за тих або інших умов не зможе опрацювати основні показники української п'ятирічки в окружному розрізі,

тоді треба опрацювати остаточний варіант п'ятирічки, керуючись лише загальними директивами та останніми змінами, які виявились за перший рік роботи за п'ятирічкою. Але все ж треба мати на увазі, що в цьому випадкові необхідно буде скласти п'ятирічку в двох варіантах, а саме: а) при умові переведення на терені округи тих чи інших міроприємств республіканського та союзного характеру (промислове та торговельне будівництво тощо), які можуть впливати на розвиток економіки округи, а також при умові відповідної фінансової допомоги центру (для дефіцитних округ) і б) при умові коли такі міроприємства не буде переведено і допомога центру залишиться на теперішньому рівні.

Проробку остаточного варіанту треба закінчити не пізніше червня-липня 1930 р. з тим, аби контрольні числа на 1930-31 р. складати вже на базі цього варіанту п'ятирічки.

Після складання остаточного варіанту пляна на біжуче п'ятиріччя треба на наш погляд приступити до складання пляну на друге п'ятиріччя (1933-34—1937-38 р.р.).

Основним завданням другого п'ятирічного пляну повинно бути закінчення тих головних завдань, які поставлено в першій п'ятирічці і в першу чергу закінчення повної суцільної колективізації сільського господарства з переведенням на вищі форми колективізації та задоволенням його мінімально необхідних потреб.

Це завдання безперечно викликає необхідність значного розгортання промисловости та електрифікації, які повинні забезпечити перевод колективізованого сільського господарства на вищий технічний ступінь розвитку.

Отож, електрифікація та промисловість повинні в цьому пляні як і в першій п'ятирічці, грати головну провідну роль. Роль Окрплянів в складанні цього п'ятирічного пляну буде безперечно значно більша, ніж та, яку передбачає для генерального пляну тов. Лядський. Завдання повної суцільної колективізації сільського господарства, перебудови його на базі нової вищої машинної техніки потребує опрацювання цілої низки проблем, яких можна буде проробити найбільш досконально лише на місці. Остаточне опрацювання пляну на перше п'ятиріччя та складання першого варіанту пляну на друге п'ятиріччя з'являється, як бачимо, головною роботою Окрплянів на найближчий період.

А. Собічевський

Про організацію української нерудної промисловости

У відногах Прикарпаття — з долиною Наддністрянщини, що простяглися аж до Дніпра, криються багатющі запаси цінних копалин, які місцями відслонено виступають на поверхні землі. Але на превеликий жаль, треба зазначити, що тут ажяк мало зроблено для видобутку із землі цінних матеріалів, що їх так багато треба нашій з могутнім промисловим розвитком країні.

Що робиться на цьому полі соцбудівництва? Маємо поки що видобуток залізняку й манганцю Південнорудним Трестом (Криворіжжя, Нікопіль); в інших місцях розроблення інших гірних багатств, зокібна нерудних багатств, проти потужности цих запасів, організовано технічно й експлоатаційно надто слабо й здебільша відмітне несистемною й хижацькою господаркою. Певна річ, від такої кустарницько-хижацької господарки в гірnodобувній промисловості зчаста лише одна шкода й збитки нашому народньому господарству.

Тим часом, навіть на підставі неповних і розкинутих мало не всюди розроблень різних корисних гірних порід можна висновити, що на Правобережжі України є багатіючі поклади різного вапнянку, що так багато важить для ряду промислових галузів (прим., цукрової, силікатної, металургійної) і будівництва, є грубі поклади високодобротного граніту різних гатунків, який має експортне значення, є прекрасної доброти поклади пісковиків, придатних на технічні предмети, є вживаний у багатьох виробництвах: каолін, трипля (інфузорна земля), любастер, фосфорити й інші корисні копалини.

Проте, дарма, що на Правобережжі маємо такої солідної грубости різностатні й цінні мінеральні поклади, ми досі таки не спромоглися організувати їх розроблення, як розроблення потрібного нам промислового значення. Ба навіть у п'ятирічному пляні безумовно недосить враховано спроможності нам видобути та зужити нерудні копалини, бо багато гірничих підприємств зафіксовано у п'ятиріччі не як самостійну галузь гірновидобувної промисловости, а як допоміжне господарство інших галузів.

Чим же пояснити таку дотеперішню прогалину у важливій ділянці народного господарства — нерудній промисловості? Здавалось би, що за нашого темпу розвитку будівництва й промисловости, треба було б пильної уваги на ці надто цінні й потрібні нам матеріали. Проте, як це не дивно, тут, відай, більш як де б то не було, якраз і нема загального пром. пляну, організованости та ініціативи. Характерно, що найбільші гірні розроблення, навіть однородні своєю копалиною, провадять у нас на Україні різні трести, наприклад: розроблення вапняків провадить Цукротрест та Лівденсталь, граніту „Нерудкопал“ і „Мінсировина“, тощо; при чім зачасти ці трести посутню не мають нічого спільного з гірничою роботою.

Куди гірше з експлуатацією буває вельми цінних родовищ, що не підпорядковані трестованій промисловості; керують цими родовищами всякі можливі менш-більш дрібні місцеві кооперативні й господарські організації, саме: ВМГ'и при Виконкомах, Житлоспілки, виробничі артілі, тощо.

І що розроблення різних покладів провадять усякі організації, і що місцевих коштів недосить ці поклади правильно експлуатувати, то від цього й маємо стихійну хизацьку господарку на цих розробленнях.

Треба сказати, що скоро негірні трести заходяться біля розроблень різних копалин, то це не абияк шкодить господарським інтересам. Буває приміром, коли трест господар тих чи інших родовищ розробляє тільки ті скиби, які потрібні йому на головне виробництво, і що гірничі підприємства є лише допоміжними до його головного виробництва; тим часом, виявлювані підчас розроблення інші корисні копалини занедбуються та частенько засипають звалищами, бо їх вже не потрібно для основного виробництва даного тресту. Наслідком цього, витрачені організаційні кошти не використовуються, а ще гірше марно пропадають цінні матеріали.

Вже само по собі від того, що навіть два головні розроблення провадять різноманітні „хазяї-трести“, годі скористатися з тих вигід, що можна було б мати за координованої роботи підприємств, розміщених у близьких районах, через об'єднання їх в групи (комбінати), щоб цим раціонально використовувати кваліфікований технічний персонал (блікового апарату, деякі види устаткування, тощо). Треба додати, що в тих надто рідких випадках, коли для опрі-них розроблень є кваліфіковане адміністративно-технічне керівництво, то прикріплюючи розмірно дорого оплачуваний кваліфікований технічний персонал до будькотрого одного під-

приємства, не тільки не можливо його доцільно використати, а й підприємство буде до краю обтяжене витратами на утримання згаданого персоналу. А втім, щоб підприємства нерудної промисловости мали високо кваліфікований персонал—це явище виїмкове. Не маючи спромоги запросити й утримати на місцях таких висококваліфікованих робітників, більшість дрібних гірничих підприємств зовсім немає власних завданих технічних робітників і обмежується тим, що доручає будькому так звану „відповідальність“ за своє підприємство. А втім, коли з такою відповідальною за гірні роботи даного підприємства особою ще можливо вживати заходів і забезпечувати техніку безпеки в підприємстві, то від цього аж ніяк не може бути ані справжнього керівництва підприємством, ані організації й добирання найкращих способів до поширення, загалом усього того, на що треба поглибленої праці. Ось саме в тому, що нема господарсько-технічної організаційности в окремих гірних розробленнях і є присутня причина того кустарництва, що за нього ми будувально „закопуємо в землю“ великі державно-господарські цінності.

З причин тої ж відрубної господарки різних організацій, що добувають нерудні копалини, також не все гаразд і з комерційною експлуатацією цих копалин.

Що відповідним підприємствам часто-густо бракує спеціального досвіду в експлуатації гірних розроблень, ба навіть подекуди вони надто вузько розуміють свої інтереси (про це ми вгорі зазначили), то й бачимо, як ці підприємства негосподарно використовують відходи, занедбують і не розроблюють корисні верстви покладів, тощо.

Звичайно, в цьому чимало важить брак окремим організаціям коштів на правильну організацію гірних розроблень з повним використанням родовищ.

На таку недбалу експлуатацію нерудних копалин вже звернули увагу головні органи, і нещодавно організовано Трест „Нерудних Копалин України—„Нерудкопал“. Звичайно, слід тільки вітати утворення цієї організації, яка має надзвичайно багаті можливості й перспективи свого розвитку.

Однак, щоб успішна була робота українського треста „Нерудкопал“ який має покласти край кустарництву у розробленні нерудних покладів України та пляново розгортати цю галузь промисловости, треба щоб з перших початків роботу нового тресту чітко сконструювати так, щоб це позначилося, як на змісті самої роботи, як і на самій організації нових підприємств і загальній системі керівництва.

З вищенаведеного виходить, що роботу треста „Нерудкопал“ треба конче побудувати так, щоб поволі охопити усі рентабельні гірnodобувні й первиннооброблювальні мінеральну сировину українські підприємства (збачувальні), які тепер належать до інших трестів, і також до організацій місцевої промисловости. Певна річ, що „Нерудкопал“ має розробляти тільки ті родовища, що за правильної їх експлуатації, можуть мати промислове значення поза межами місцевого споживання. Щодо цього дещо вже робиться.

Приміром з 1930 р., тресту „Нерудкопалу“ передаються усі вапнякові розроблення Цукротресту, що містяться на Правобережжі України. Заразом, до „Нерудкопалу“ мають перейти функції постачати вапняк мало не усім цукроварням України і тим цукроварням, що розміщені на терені РСФРР. Щоб це виконати, „Нерудкопалу“ потрібно навіть збільшити число вапнякових розроблень, які він одержує від Цукротресту, відкриваючи розроблення нових родовищ в районах, близьких до розміщення окремих груп цукроварень (наприклад, район Вознесенську, Тульчинської й Кам'янецької округи, Донбасу).

Незабаром також передбачається передати тресту „Нерудкопал“ великі вапнякові розроблення „Південсталі“ в районі Донбасу.

Поряд з цим, багато гірничих підприємств, що характером і значенням своєї роботи безпосередньо підпорядковані українському тресту нерудної промисловости, через щось ще такі розпорошені між іншими організаціями, від чого в багатьох випадках маємо і організаційну й усяку іншу шкоду нашому господарству.

Досить вказати, наприклад, на те, що в районі Житомиру є чимало розроблень граніту, які належать до тресту „Мінсировина“, натомість коли в районі Вінниці (біля станції Гнивань) є однорідні гранітні розроблення, які належать до „Нерудкопалу“. Звичайно, годі виправдати отаке розпорошення однорідних підприємств між двома різними трестами. Також до „Мінсировини“ належать каолінові розроблення із збагачувальною фабрикою при них у Турбові, хоч „Мінсировина“ своєю роботою переважно охоплює райони РСФРР. Таких прикладів, коли гірничі підприємства організаційно розпорошені між різними організаціями, зосібна на Правобережжі, і що гальмує організацію економічно потужної експлоатації нерудних копалин, можна навести велику силу.

Отже, тресту „Нерудкопал“ треба конче порушити питання про з'єднання всіх таких підприємств, що на терені УСРР, під його керівництво. Отже, зосередивши гірні розроблення в руках єдиного українського треста, ми зможемо не абияк розвинути й раціонально організувати експлоатацію нерудних гірних багатств України; тоді, зосібна, зможемо швидше притягнути до цієї справи кваліфіковані технічні сили, що до краю потрібні таким підприємствам.

Що є така сила дрібних гірних розроблень, якими посутно здебільша є підприємства для видобутку нерудних копалин, і що кожне таке підприємство з місцевих побутових причин, як і з причин економічних, звично не може мати на місці потрібного адміністраційно-технічного й облікового апарату, яким можна булоб самостійно й відрубно провадити окремі розробки, то дуже важливо притаманно організувати управу й керівництво підприємствами нового треста. Тимчасом, коли ми щойно приступаємо до організації молодой нерудної промисловости України, надто багато важить правильно розв'язати питання техніки управи цієї галузі народного господарства.

Вже через самий характер гірних розроблень, що мають увіходити до складу нового промислового об'єднання, а також щоб зміцнити це нове об'єднання, треба організувати трест так, щоб забезпечити вірне адміністраційно-технічне керівництво підприємствами і максимально наблизити до них провідний центр. Особливо це важить першими роками організації молодого треста, бо що провідний апарат буде надто віддалений від підприємств, то від цього можуть бути великі шкідливі наслідки для нашого господарства.

Враховуючи на майбутнє безперечне чимале збільшення числа підприємств треста „Нерудкопал“ на Правобережжі (бо до нього буде приєднано підприємства інших трестів й організацій та відкрито нові розроблення), і зважаючи також на великі розміри підприємств, що є на Лівобережжі (теперішні розроблення „Півдесталі“, Часов-Ярські кар'єри, тощо), потрібно організувати систему управи підприємствами української нерудної промисловости, об'єднуюваної трестом „Нерудкопал“ так, щоб утворити бодай 2 гірні комбінати (філії треста): Правобережний (з осідком у Києві або Вінниці) і Лівобережний (з осідком у Дніпропетровську або Харкові).

Зосібна, скоро трест „Нерудкопал“ має обов'язково постачати вапняк цукроварням Цукротресту, що переважно тяжать до Києва,

і металургійним заводам „Південсталі“, розміщеним в районі Дніпропетровську, було б краще постачання вапняку цукропромисловості передати Лівобережному Комбінату, усі інші різноманітні підприємства „Нерудкопалу“ повинно розподілити між двома згаданими комбінатами (філіями треста) за принципом територіальної близькості і господарського тяжіння.

Коли говоримо про систему управи підприємствами для видобутку нерудних копалин на Україні, то хочемо підкреслити, як надто багато важить це питання, в обставинах коли „Нерудкопал“ об'єднує різноманітні дрібні підприємства гірничої промисловості. Щодо цього, і надмірна централізація керівництва, і надмірне невірне переорієнтування самостійної роботи окремих дрібних підприємств, коли ці підприємства не абияк віддалені від провідного центру, може не абияк пошкодити успішному розгортанню роботи тресту.

Отже у теперішніх обставинах єдино раціональною формою організації нерудної промисловості це—організувати хоч би 2 комбінати (філії) треста „Нерудкопал“ з тим, щоб розподілити між цими комбінатами функції безпосереднього керування підприємствами й визначити за центральним правлінням треста в Харкові право керувати, плянувати, збувати вироби і частинно, передати функції постачання. Лише отак, надаючи zarazом окремим підприємствам потрібну самостійність та ініціативу, зможемо водночас забезпечити, щонайближче до них компетентне керівництво.

Висвітлюючи перспективи майбутньої роботи щодо використання нерудних багатств України, потрібно підкреслити доконечну потребу систематично й планоно провадити гірничі дослідження, бо аж тоді зможемо раціонально поширити вже тепер розроблювані гірні поклади, як і позбудемося надалі усіх хиб з організацією розроблень нових родовищ. На це потрібно, щоб в експлуатації нерудних копалин брав безпосередню участь Український Геологічний Комітет.

Можна напевно сказати, що коли гаразд буде організовано роботи молодого треста нерудних копалин України (і за участю українських наукових геологічних організацій), то цим таки дещо прискоримо темп промислового будівництва Радянської України.

Проблема обороту робітничої сили в американській літературі*)

Обізнавшись з чужоземною літературою про оборот робітничої сили в промисловості, ми дійшли тої думки, що це питання найкраще опрацьовано саме—но в Америці, хоч і тут дарма, що є проти інших країн обшира література**) до останнього часу це питання поки що приступають досліджувати.

Згадану інтересну проблему приступили досліджувати в Америці ще 1912 р. коли М. Alexander, співробітник Американської Всезагальної Електричної Компанії вперше виголосив працю, де зробив спробу обчислити вартість обороту промислових робітників (Proceedings of the Employment Managers' Conference. Philadelphia, P. A. April 2 і 3, 1917).

Докладніше й пильніше досліджено це питання підчас війни, коли наслідком припинення імігрантського руху, що правило звично за найголовніше джерело робітничої сили для американської промисловості і збільшеного попиту на цю робітничу силу через потребу воєнної промисловості,— оборот промислових робітників надзвичайно збільшився.

Коли закінчилась війна і промисловість вступила в смугу депресії, проблема обороту робітничої сили хоч і губить свою попередню гостроту, все таки повнотою зберегає своє значення, бо розмір обороту все ще залишається на досить високому рівні, хоч проти довоєнних років рівень цей на багато зменшився через чинники, зв'язані з повоєнним розвитком Америки.

До таких чинників треба передусім зарахувати вплив раціоналізації й механізації продукції, головно, конвеєрної системи на час перебування робітників у промислових підприємствах.

Дослідники цього питання***) зазначають, що не зважаючи на надто важкий трудовий режим у підприємствах з конвеєрною системою про-

Від редакції. Редакція вважає за доцільне висвітлити на сторінках журналу проблеми обороту робітничої сили в обставинах радянського господарства.

*) Реферат, зачитаний у Науково-Дослідницькому Інституті Вугільної промисловості.

**) Найповнішу бібліографію можна знайти в праці Р. Brissenden. Labor Turnover. A selected bibliography. Monthly Labor Review, 1927. April p. p. 842—857.

В німецькій літературі можемо навести: статтю F. Syrup. Studien über den industriellen Arbeitswechsel. Thünen—Archiv 1912, а також декілька невеличких статтів R. Ehrenberg'a, вміщених в тому ж архіві, Bd II—IV. Ці статті дають фактичний матеріал про оборот робітників у різних підприємствах та не мають інтересу з методологічного погляду.

Серед англійської літератури слід зазначити: A statistical study of labor turnover in Munition and other Factories London, 1920.

Р. S. Florance. Economics of Fatigue and Unrest and the Efficiency of labor in industry. New-Jork, 1924 глава VI. J. Goddard. The Methodology of the Measurement of labor turnover. Economica, December, № 21, 1927.

Останні дві праці ґрунтовані, головно, на американському матеріалі.

***). Р. Brissenden and E. Frankel. Labor turnover in industry. A statistical analysis New-Jork, 1922.—W. Müller. Soziale und technische Wirtschaftsführung in Amerika. Berlin, 1926.

дукції (саме монотонність і напруженість роботи, велика втомлюваність, через що організм хутко виснажується) все таки через високі заробітки у цих підприємствах працює багато людей, які згодом, поправивши свої грошові справи, покидають таки підприємства на те, щоб вдатися до будь-якої іншої роботи, що не так виснажувала б організм людини.

Потрібно зазначити, що через дві обставини, як наслідок тих же змін техніки продукції, можуть легко переходити робітники з одного підприємства до іншого: Поперше, через теперешню декваліфікацію робітничої сили, бо тепер для основної маси робітників не потрібно спеціальної кваліфікації*), і подруге, наслідком цього маємо уніфікацію заробітної плати в галузях промисловості з автоматичними й напівавтоматичними машинами, через що робітники, які залишають те чи інше підприємство, не так багато, як раніш, турбуються одержати зменшений заробіток.

Що декілька років тому виголошено закони про різке обмеження числа імігрантів до Америки і про збільшення часу науки дітей, від чого тимчасово зменшилося подання робітничої сили, це також спричинилося до збільшення обороту промислових робітників, що його розмір по війні доходить по всій промисловості на круг за рік—50%, а в деяких галузях, наприклад, в автомобільній і до 75—120%.

Проблему обороту робітничої сили в Америці досліджувано спершу на поодинчих підприємствах, проте, скоро стало очевидним, що досліджувати цю проблему неможливо на підставі розпорошених даних, здебільша між собою непорівняних,—чимало організацій приступили до обчислення спершу районних, а згодом і національних індексів обороту.

До організацій, що публікують районні індекси, треба зарахувати: 1) Відділ промислових досліджень Пенсильванського Університету, і 2) Дослідницьке бюро Бравнівського Університету. Перша організація обчислює індекси по 25 підприємствах, що є в штаті Пенсильванії, а друга по 45 підприємствах, що є в штаті Род-Айленд**).

Національні індекси з 1926 до 1927 р. обчислює товариство Страхування Життя (Metropolitan Life Insurance Co) по 300 підприємствах, де працює близько 7% усіх промислових робітників Америки***), а з липня 1929 р.—Бюро Статистики Праці****).

Розгляньмо тепер різні методи обчислювання обороту робітничої сили, що їх звичайно трактують, як „прибутки й убуток в особовому складі даної організації“.

На підставі праць, з якими нам пощастило обізнатися, усі пропозиції щодо методів обчислювання можна об'єднати в дві групи.

До першої—найчисленнішої—групи належать ті автори, що їхню думку досить ясно виклав у своїй доповіді P. Brissenden на щорічній конференції Американської Асоціації Статистиків, що відбулася 1925 р., на тему:

„Найкращий метод обчислення обороту робітничої сили*****). P. Brissenden, разом із своїми прихильниками вважає, що оборот робітничої

*) За даними обсліду багатьох великих підприємств у декількох американських концертах, 70% усіх діяльних робітників можна було навчити й дати роботу протягом 3-х днів Ibidem, S. 290.

**) W. Berridge. Factory labor turnover. Monthly Labor Review. March. 1927 p. 9—13.

***) Ibidem, і також W. Berridge. Labor turnover in American Factory. Monthly Labor Review. July 1929 p. 62. У статті наведено помісячні дані про наймання й звільнення робітничої сили то 300 підприємствах за 1919—1928 р. включно.

****) Monthly Labor Review, August 1929.

*****) Зміст доповіді викладено в статті P. Brissenden'a—Computation of Labor turnover. American management Review. April 1925, p. 114—116.

сили відбувається лише тоді, коли наймають людей, потрібних замінити осіб, які покинули підприємство, щоб підтримати даний рівень його персоналу, бо коли буде більше наймань, як звільнень, то буде перевищення числа робітників, а коли більше звільнень, як наймань, то тоді число робітників зменшиться.

На підставі цього, Р. Brissenden пропонує обчислювати індекс обороту робітничої сили на даному підприємстві так, що відноситься число осіб, які заміщено протягом даного перебігу часу, до пересічного списового числа робітників за той же перебіг часу.

Відділя виходить, що перед тим, як обчислювати оборот робітників, треба виключити згадані перевищення, а це можливо зробити, вирахувавши: 1) із загального числа звільнених — число тих звільнених робітників, яких згодом не було заміщено (число, що очевидно дорівнює перевищенню усіх звільнених робітників над усіма прийнятими), і також 2) вирахувавши із загального числа прийнятих — число прийнятих не для заміщення звільнених (число, що дорівнює перевищенню усіх прийнятих над усіма звільненими).

Отже, якщо: „п“ є пересічно списове число робітників, „а“ є число прийнятих за даний період, „s“ число звільнених за той же період та „e“ перевищення числа звільнених над числом прийнятих, то „t“ — індекс обороту або заміщення (the rate of turnover or replacement) буде дорівнювати:

$$t = \frac{s - e}{n}.$$

Цю формулу рівнож можна прикласти до обчислення обороту робітничої сили на підприємстві: 1) із стабільним числом робітників (в тому разі „e“ дорівнюватиме нулю), 2) із зменшуваним числом робітників („e“ — додатня величина) і 3) із збільшуваним числом робітників („e“ — від’ємна величина *).

В першому і в третьому разі, тобто коли нема перевищення числа звільнених робітників над числом звільнених, тоді індекс обороту робітничої сили можна висловити ось якою формулою: $t = \frac{s}{n}$.

При цьому, в першому разі, очевидно однаково, що взяти за числівника вищезазначеної формули: чи число прийнятих чи число звільнених робітників.

Звично за наведеними формулами обчислюють оборот робітників на 100 робітників.

До другої групи, розмірно нечисленної (цю групу репрезентує S. Slichter, автор поважної праці про оборот робітничої сили промисловості **) можна зарахувати авторів, які пропонують обчислювати оборот так, щоб відносити усіх убулих із зданого підприємства протягом перебігу часу осіб — незалежно від того, чи буде їх заміщено новими людьми чи ні — до пересічного числа робітників за той перебіг часу.

За цим методом індекс обороту буде дорівнювати: $t = \frac{s}{n}$.

Зіставивши міркування обох груп, можна зазначити, що їхні пропозиції збігаються тоді, коли мова мовиться про підприємства із стабільним і збільшуваним числом робітників, і розбігаються, коли обчислюємо оборот робітничої сили в підприємствах, де меншає число

*) В тому разі, коли „Е“ є величина від’ємна, формулу слід обчислювати алгебраїчно: $[s - (-e)] = [s + e]$. Коли число робітників не більшає, то в числівникові буде лише s.

**) S. Slichter. Turnover of Factory Labour, 1921.

робітників; розходження є надто великі в тих випадках, коли на підприємствах лише звільняють діяльну робітничу силу без одночасного наймання нових людей.

В тому разі, на думку прихильників першої групи, не буде обороту робітничої сили, скоро не заміщують робітників, натомість на думку прихильників другої групи, оборот все таки буде.

Тут потрібно підкреслити, що автори з другої групи висовують осьякі обставини, що угрунтовують їхні пропозиції обчислювати оборот на підставі загального числа звільнених робітників: 1) здебільша звільнення мають тимчасовий характер і через те, наймаючи нових людей замість убулих, це реальна витрата для підприємства; 2) що після уходу з підприємства настає період пошукування праці, то в такому разі звільнення — це втрати, як для самого робітника чи службовця, як і для народного господарства загалом; 3) усі причини звільнень — це причини взаємозалежні, і через те, коли шукати відповіді на індустріальні проблеми, то оборот робітничої сили треба обчислювати, як відношення усіх звільнених до пересічного числа робітників.

Деякі автори з обох груп, які вважають, що оборот робітничої сили має правити за показника обставин праці на даному підприємстві, пропонують із загального числа звільнених вираховувати число звільнених через брак праці робітників (lay-off); на їхню думку це потрібно на те, щоб елімінувати вплив кон'юнктури на рівень обороту. Чимало авторів також зазначають, що потрібно вираховувати число звільнених робітників від того числа робітників, які убувають з природніх причин (смерть, воєнна служба, тощо).

Досі ми говорили про обчислення обороту робітничої сили для підприємства в цілому. Коли обчислювати оборот для окремих цехів підприємства, то більшість авторів, як додаток до вищенаведеного, рекомендує враховувати також пересування й переходу робітників з одного цеху до іншого.

Крім питання про те, що вважати за показника обороту робітничої сили: чи число заміщених чи число убулих з підприємства осіб, американці також звертають багато уваги на питання про вишукування бази, до якої згадані величини треба віднести; при чім, виходить, що за таку базу може правити: 1) число осіб, які зараховані у виплатні списки підприємства, 2) число осіб, які фактично працюють (число за списками), крім осіб, які не працювали з тих чи інших причин, і 3) теоретичне число осіб, які працювали умовно повне протягом року число робітних годин, що вираховується: ділячи загальне число чоловіків-годин на підприємстві на встановлене число годин, яке повинен відпрацювати 1 робітник протягом цілого року безперервно (full year workers).

З приводу цього думки розбігаються, хоч більшість авторів, які опрацьовували цю проблему, вважає за найкращу базу — списове число осіб, маючи на увазі, що фактичне число робітників часто-густо не абияк коливається (що немає жодного відношення до обороту робітничої сили), а обчислити це через специфічний характер американської стастистики на підприємства досить важко.

Водночас ряд авторів вважає, що на це не цілком доцільно брати списове число робітників, бо в списовому числі робітників є й „мертві душі“ („dead“ employees), (осіб, які облишили працю, не вимагаючи оплати, осіб, які облишили працю без заяви і не одержали остаточного розрахунку до моменту обчислення обороту, тощо), через що виходить „роздуте“ число робітників і на підставі чого підвищується індекс обороту.

Щоб позбутися згаданих дефектів, деякі автори вважають за найкраще брати за базу теоретичне число осіб, які умовно працювали протягом року повне число робітних годин.

Треба сказати, що різниця між цим числом робітників фактичних і списовим числом досить таки велика; це бачимо з осьякої таблиці *):

	Заг. число відпрацьов. годин на рік	Число роб., які відпр. повне річне число роб. годин	Пересічно спис. число робітників	% перевищен. числа робітни- ків згаданих в графі 3 проти графи 2
Мідяні рудні	82.016	247	298	21,0
Доменне вироб.	130.467	391	506	29,0
Електро-цинк	45.949	138	185	34,0
Механ завод	—	3.855	4.046	5,0
Металозавод	—	1.047	1.151	10,0

Ось такі загалом методи обчислювати оборот робітничої сили, про які ми довідалися на підставі американської літератури.

Цілком зрозуміло, що як прикладати той чи інший метод, то й маємо різні індекси обороту. Справді, коли зробити відповідне обчислення, то одержані індекси коливатимуться від 15,3% до 29,4% **).

А втім, найбільше число підприємств обчислює індекси обороту так, що: відносить число звільнених робітників до пересічно-списового числа робітників; це бачимо з осьякої таблиці, яку ми скомпанували на підставі матеріалів, надрукованих у доповіді Американської Асоціації Робітників Управи Підприємствами ***) про результати соціальної анкети, зробленої на 48 підприємствах з 550 тис. робітників у питанні про методи обчислювати оборот:

	Число підпри- емств в % % до загальн. числа обсл. підпр.	Скільки робітників в цих підприємствах (% % до загального числа робітників на обслі. підприєм- ствах)
За показника обороту робсили береться:		
1) Загальне число звільнених	70,8	61,3
2) Це ж число — мінус убулих через брак роботи робіт- ників	10,5	13,6
3) Це ж число — плюс число переміщених всередині під- приємства	8,3	7,6
4) Число звільнених, або число прийнятих робітн.	10,4	17,5
За базу обчислювати оборот робсили береться:		
1) Списове число робітників .	79,2	83,8
2) Фактичне число робітників	18,7	11,4
3) Теоретичне число робіт- ників	2,1	4,8

*) Цю таблицю ми взяли з книжки: P. Brissenden and E. Frankel. Labor turnover in industry. New-Jork, 1922, p. 10.

**) W. Scott and R. Clothier. Personnel Management. New-Jork, 1923, p. 563.

***) The calculation of labor turnover. New-Jork, 1923.

При цьому, доповідач на підставі багатьох отаких обчислень висновує, що загалом пересічна арифметична звично перевищує медіану на $\frac{1}{5} - \frac{1}{3}$.

Отак одержані індекси потім зводяться до річної бази (annual basis), перемноживши їх на 365 (або на 366 день) й розділивши їх на число днів даного місяця.

Згадані пропозиції ствердили збори асоціації та згодом їх цілком використало Бюро Статистики Праці, що, як ми вже вгорі згадували, приступило з липня 1929 р. до обчислювання національного індексу робітничої сили.

На початку нашого нарису ми зазначали, що проблему обороту робітничої сили в Америці щойно приступили досліджувати; це доведено тим фактом, що повні зведені національні індекси обороту за період 1919—1929 р. з'явилися аж 1929 р. а також тим, що до останнього часу відомі нам дослідники розглядали оборот робітничої сили, як незалежне явище від інших економічних явищ.

Щодо цього, за виїмок може правити лише праця того ж таки W. Berridge „Labor and business cycle: some industrial aspects“ (The Review of Econ. Statistics. 1926, Vol. VIII № 3).

Автор, зіставивши динаміку індексів звільнень з власного бажання й фізичного розміру промисловости за період 1919—20 р., доходить тої думки, що через навіть невеличке піднесення промисловости відразу на багато збільшувався оборот праці, натомість з її загаєнням — оборот праці меншав. Хоч напрямок руху індексів протягом усього досліджуваного періоду один і той же, але коли 1919—1920 р. обі криві мало що не збігалися, то вже з 1921 р. вони починають розбігатися: при чім, подальшими роками ці криві дедалі більш розходилися; це слід пояснити двома причинами: 1) починаючи з 1921 р. і надто з 1923 р. промислове виробництво зростало за зменшуваного попиту на працю, що було через раціоналізацію й механізацію процесів праці, і від цього вийшло те, що на одиницю виробу треба було менше робітничої сили, ніж раніш; 2) через те, що промисловість розвивалася стабільніше проти 1919—20 р.

Зіставивши потім динаміку індексів обороту робітничої сили й відношення між попитом і поданням праці, за даними 6 найбільших посередницьких Бюр для вишукування праці, автор також констатує між цими явищами щільний зв'язок (коефіцієнт кореляції — +0,95).

На підставі зіставлень, що промовляють про залежність обороту робітничої сили від стану господарської кон'юнктури, один керівник великого підприємства цілком слушно заявив, що „...між оборотом робітничої сили та національною системою є куди більший зв'язок, ніж між оборотом і системою пенсіонування, страхування, поліпшення попиту, як і іншими жестами дружньої управи“ *).

А втім, індекса обороту робітничої сили чимало пристосовують керівники підприємств, яко показника обставин праці й раціональної управи.

Індекса обороту по групі підприємств береться за стандарт, що до його рівня можна збільшити оборот на окремому підприємстві і на підставі відхилень од цього стандарту висновують: на скільки успішна управа робітничою силою.

Матеріал до таких зіставлень дають підприємствам звичайно ті організації, що опрацьовують проблему обчислювання і що через 15—20 днів після одержання потрібних відомостей, надсилають до кожного під-

*) Цит. по Handbook of labor statistice 1924—26. Wsshington 1927 p. 588.

приємства таблиці, де зазначено оборот робітничої сили у даному підприємстві проти пересічних даних тих підприємств, що надсилають потрібні відомості.

Наостанці підкреслимо спробу, що поки що є поодиначою, публікувати „індекс передбачення розміру обороту робітничої сили на окремих підприємствах“^{*)}.

На одному великому підприємстві у Філядельфії зауважено, що протягом декількох років, якдо стану ринку праці, число людей, яких найнято, але які не з'явилися на роботу, досить поважно коливалося. На підставі цього вважали, що через ті ж обставини, що примушують найнятих людей зріктися наданої їм праці, згодом робітники можуть облишити працю на підприємстві. На це було зроблено відповідне обчислення за ряд років; вийшло, що справді, між процентом найнятих робітників, і тих, які даного місяця не з'являлися до праці і % робітників, які облишили працю з власного бажання наступного місяця,— є зв'язок, що виявляється в коефіцієнті кореляції — $+0,809$. Отже, підприємство, знаючи скільки буде звільнень через місяць, може заздалегідь вживати відповідних заходів, щоб цьому запобігти.

А. Цукерникір

Prof Dr. M. R. Weyermann. Die Konjunktur und Ihre Beziehungen zur Wirtschaftsstruktur. Verlag von Gustav Fischer. Jena 1929.

Проф. М. Р. Вайерман. Кон'юнктура та структура господарства. Вид. Густава Фішера.

Питання кон'юнктури є тою соціально-економічною проблемою, що її тепер пильно опрацьовують і економісти теоретики, і практики, бо це має не абиякий інтерес, як для дослідників закономірностей розвитку господарства в капіталістичних країнах, як і для дослідників радянської економіки. Що економічна дійсність в капіталістичних країнах позначається надзвичайною динамічністю, різкими змінами, то й не дивно, що економісти-теоретики не тільки досліджують лише проблеми господарської статистики, проблеми господарської рівноваги, надто по війні, коли світове господарство вступило в нову добу свого розвитку, саме позначається надзвичайно частими коливаннями й чималими структурними змінами.

Досліджувати кон'юнктуру й спостерігати форми її прояву, реєструвати й встановлювати показники кон'юнктури, виявляти чинники, що спричиняють кон'юнктурні рухи й вплив кон'юнктури на окремі галузі господарства, групувати кон'юнктурні симптоми — усе це й є предметом досліджень численних науково-дослідницьких інституцій й організацій, як на Заході, як в Радянському Союзі, де з організацією при Наркомфіні СРСР Кон'юнктурного інституту (що є тепер під орудою Центр. Статист. Управи) не абияк покращало дослідження проблем кон'юнктури. При цьому, досліджуючи кон'юнктуру, мають на меті не лише сутетеоретичний інтерес,

а й ставлять собі за мету відповідно корегувати економічну політику державної влади. Що так багато важить проблема кон'юнктури, то й маємо крім гда монографічних розвідок, також в курсах теоретичної економії і спеціальні розділи-науку про кон'юнктуру (див. наприклад Г. Кассель „Theoretische Nationalökonomie“, де цій проблемі присвячено цілий четвертий розділ курсу, стор. 577—599 вид. 1923 р.).

У нашій економічній літературі чираз зазначувано, що наука про кон'юнктуру — вислід праці над проблемою господарських криз. Буржуазні економісти довгий час ажніяк не хотіли визнати тої слушної думки, що кризи — неминуча одмінна властивість капіталістичного господарства. Кінець-кінцем згаданого погляду мусили бути зріктися, й щоб викрити суть незрозумілого, як це видавалося їм, явища криз, валися до дослідження цієї проблеми та поглибити й поширити поле своїх постережень. Досліджуючи це загалькове явище (кризи), буржуазні економісти мусили були все таки дійти тої думки, що кризи — це не те, що „deus ex machina“, а що це неминучий і закономірний наслідок розгортуваних попередніх фаз господарського циклу.

Цікаво тут зазначити, що талановитий представник сучасної буржуазної економічної науки, Густав Кассель, запевняє, що кон'юнктурні коливання не законо-

^{*)} E. Benge. An index for predicting labor turnover. The Journal of personnel research. Vol. III № 10—11 p.p. 359—365.

мірний прояв капіталістичної системи, а радше наслідок матеріально-технічного прогресу, та що кризи — явище питоме не саме-но історично спричиненій системі господарства, а питоме кожній системі поступового господарства. Не дивниця, що на Касселеву думку, з наукового погляду марні налії соціалістів на те, що через усупільнення засобів продукції й скасування приватно-капіталістичної власності можливо позбутися коливань кон'юнктури: скоро прийде наше суспільство піде по шляху матеріального поступу, то це суспільство повинно миритися з кризами, кризи бо — неминучий супутник цього поступу; позбутися криз можливо саме-но тоді, коли помертвувати поступом культури. З приводу цього, проф. і. Трахтенберг осьщо говорить у своєму першому слові до російського перекладу Касселевої праці (Г. Кассель, „Теория Конъюнктур“ вид. ЦУП ВРНГ, 1925 р.): „Весьма характерно: тогда, когда социализм являлся только идеалом, за который рабочий класс боролся, буржуазная экономия утверждала, что кризисы не обязательно свойственны капиталистическому хозяйству. Она доказывала, что возможен капитализм и без кризисов. Когда же социализм перестает быть только идеалом, а становится практической проблемой дня, когда социализм из конечной цели становится злободневной задачей, апологи буржуазного строя стремятся доказать, что и социалистический строй будет сопровождаться кризисами. Раньше надо было оправдать капитализм, теперь обвинить социализм. Потеряв веру в гармонию капиталистического хозяйства, буржуазия утешает себя верой в дисгармонию будущего общества“.

Перед тим, як розглянути зміст вгорі згаданої Вайерманової праці, даймо стисле визначення самого поняття кон'юнктури. Про це говорить проф. Репке у своїй праці (W. Röpke—„Die Konjunktur. Ein systematischer Versuch als Beitrag zur Morphologie der Volkswirtschaft“). На думку проф. Репке вельми важливо дати менш-більш вичерпне визначення поняття кон'юнктури, що до тепер „як монету, пересвідчившись в її законності, передають без глибшого висвітлення суті цього поняття з рук до рук“. До ховодового поняття кон'юнктури додають той чи інший новий елемент, пробують цей новий елемент пов'язати з іншими основними економічними поняттями, та все таки, на думку Репке, ніхто ще не дав ясного й вичерпного поняття кон'юнктури. Оцю прогалину і пробує Репке згладити своїм екскурсом з історію терміну кон'юнктури.

За В. Репке важливо не тільки з філологічного погляду встановити той факт,

що слово кон'юнктура (від латинського слово *conjunctio* — з'єднання, зв'язок) своїм походженням це астрономічний термін, значенням своїм подібний до вислову „констеляція“ (*Konstellation*, тобто розміщення зір стосовно один до одного, в недослівному розумінні — збіг обставин) згодом 17 сторіччя стали вживати поняття „кон'юнктура“ в розумінні розміщення речей, тимчасові взаємовідносини (*Zeitverhältniss*) і ще згодом стали вже вживати цього вислову в комерційних колах, як і тепер, в розумінні комплексу менш більш ясно освідомлюваних елементів. Отже виходить, наче встановлюється аналогія між кон'юнктурою та астрономічними явищами, тобто явищами космічного порядку, що відбуваються за твердими сталими законами, які люди можуть збагнути лише малою мірою й не гарні їх змінити. Зробивши оцю аналогію, говорить Репке, зможемо краще засвоїти той відінок поняття кон'юнктури, яко соціального й економічного поняття, що його ми маємо у А. Шефле (A. Schäffle „Bau und Leben des sozialen Körpers“, 1878 р.), що визнає кон'юнктуру, як суму зовнішніх сил, що їх годі впізнати, оцінити або опанувати, і що прагнуть підпорядкувати собі кожного діяльного суб'єкта в кожен даний момент Тимто, перший елемент поняття кон'юнктури це неможливість впливати й обчислити взаємні суспільні зв'язки й відносини, що їхню суть іще треба дослідити.

А. Вагнер („Grundlegung der polit. Economie“). Формулює поняття кон'юнктури, як „цілокупність технічних, економічних, соціальних і правних обставин, які в народньому господарстві, що ґрунтується на розподілі праці і приватній власності, надто на приватній власності на матеріальні засоби продукції, визначають продукування дібр для виміни, потреби в них і збут... при чім визначають, як правило, цілком, або бодай переважно, незалежно, від волі та зусиль господарського суб'єкта чи власника, через те також незалежно від індивідуальних витрат, що потрібні в конкретному випадку на продукування окресленої добротности й пайки даного добра“. В цьому визначенні за Репке треба вбачати другий, соціально-політичний елемент поняття кон'юнктури. Кон'юнктура тут це самодержавно-діяльна суспільна сила, подія, що лежить по той бік будь чийої провини чи заслуги. Тимто, кон'юнктура правила за джерело „не заслуженого приросту“, через що обурювалися й поборювали усі соціальні реформатори прихильників біржі.

Проте, зазначає далі Репке, не зважаючи на згаданий соціально-політичний елемент в понятті кон'юнктури — поняття кон'юнктури від цього не стало чіткіше; у є вищезгадане ще мало промовляє за ті суспільні зв'язки й відносини, що позначаються вищенаведеними атрибутами (*Unberechenbarkeit* і *Unbeeinflussbarkeit*).

*) Російський переклад цієї книжки з авторськими змінами й переднімсловом до російського видання, видано 1927 р. Фінансове Видавництво НКФ за редакцією А. Вайнштайна.

Не дивно, що виникає небезпека і далі змішувати суть кон'юнктури з її обставинами й передумовинами, з'являється прагнення „побудувати якусь систему із слів“. Господарник-практик на питання, що таке кон'юнктура, скаже: стан ринку, краще кажучи, пропорція між поданням і попиту. Та в історії кон'юнктури є чимало прикладів за те, що не досить переваги попиту над поданням щоб вважати кон'юнктуру за „гарну“ з погляду продавця. Поряд з ринково-господарським моментом має правити за вирішальний чинник і індивідуально-господарський елемент (einzelnwirtschaftliches Element) рентабельності. Кінець-кінцем Репке вважає за найкраще осьяке поняття суті кон'юнктури: „Кон'юнктура — це співвідношення попиту й подання на будь якому ринку, співвідношення, що його надто важко обчислити й господарському суб'єктові собі підпорядкувати і що постійно міняється. Оцінювати це співвідношення можна як до того, чи можливо його висловити в рентабельності окремих господарств, зумовленій ціною й формою продажу, чи ні. „Кон'юнктура, зазначає далі Репке, згідно з наведеним визначенням не є суто приватно-господарське поняття, бо цьому запобігає той ринково-господарський елемент, що є в кон'юнктурі. Шо елемент рентабельності є у вищевизначеному визначенні кон'юнктури, то й постає питання про те, чи повинно „оцінювання“ кон'юнктури пов'язувати з приватно-господарським мисленням чи народньо-господарським. На це питання, говорить Репке, треба відповісти, що кон'юнктуру в кожному разі „ніколи не будуть однаково розцінювати усі ті, які так чи інакше втягнуті в народне господарство“. Приміром, особливо особи, які живуть з твердого доходу, є лише споживачами й яким не пошкодить „шторм кон'юнктури“, навіть за кон'юнктури, що охоплює усі галузі продукції, цілком по іншому її оцінювати муть, ніж ті особи, які безпосередньо чи посередньо беруть участь в продукційному процесі або виміні.

Розгляньмо тепер вищезгадану працю Проф. Ваермана, де автор висвітлює питання про відношення кон'юнктури до структури господарства.

Проф. Вайерман передусім вважає за потрібне підкреслити різницю між словом „кон'юнктура“ і „структура“, дарма що ці терміни стали вже для економістів повсякденними. Тоді, коли під структурою треба розуміти характерну картину усього господарського організму, в кон'юнктурі натомість виявляються різноманітні й мінливі комплексні сплетіння з окремих частин цілого; при чім хоч ці частини і позначаються певною свободою рухів в межах цілого, що ці сплетіння утворюють, все таки різні можливості їхніх взаємосплетінь не міняють самої суті цілого організму. Щоправда, можливий такий стан,

коли окремі зміни в частинах можуть кінець—кінцем спричинитися до певних змін у цілому організмі: та це, говорить далі автор, не може правити за теоретичний аргумент, щоб принципово не розмежувати сферу кон'юнктурних явищ від явищ структурних, і навпаки; структурні зміни можуть бути поряд з такими явищами, що можуть мати зовнішню форму звичайних кон'юнктурних змін, але, проте, які ґрунтуються на зовсім інших засадах, як явища, що відбуваються в берегах циклічної, кон'юнктури і звичайно спричиняють й іншого роду наслідки. Тимто, на авторову думку, як з теоретичного погляду, як із становища економічної політики є всі підстави на те щоб у цій сфері незбагнених і неприступних явищ, що втручаються до господарського життя, виявити саме принципову одміну тих рушійних сил, що лежать в їхній основі, бо цим можна краще викрити ці сили і через те згладити гостроту господарських пертурбацій, що ці сили спричиняють. І саме тепер, підкреслює автор, коли спричинені світовою війною розрухи можна було поволи пережити лише через різностатні зміни в усьому господарському організмі, надто важливо це в скрутних обставинах, коли потрібно швидке й розумне втручання, мати добру уяву про те, які саме явища економічної дійсності повинно поставити на карб органічним структурним змінам, та які на карб кон'юнктурним коливанням, на карб функціональним змінам окремих комплексів, що не ламають будови цілого організму.

Далі, говорить автор, для економічної теорії є проблемними і ті зміни кон'юнктури, що періодично виникають й типічно відбуваються й які фігурано можна визначити як рухи хвилі або цикли Господарські кола, які особливо гостро відчують оці різкі зміни типічних фаз, настирливо вимагають, щоб теоретики дослідили ці явища; і це примушує дослідників усі спостережувані в процесі їхньої праці явища включати в поле досліджуваного їх кон'юктурного комплексу і тим самим не досліджувати спеціально структурно обумовлені моменти. Оце, на авторову думку, практично багато важить, особливо для повоєнної Німеччини, коли німецькі громадські кола, нервово реагуючи на піднесення й депресії в різних галузях господарства, схильні однобічно вбачати причину цьому лише в знаному цим колам віддавна чиннику кон'юнктури; тимчасом, саме в Німеччині, де через війну відбулися особливо помітні структурні зміни, повинно досліджувати й лікувати виниклі господарські утруднення. Та щоб відокремити структурні зміни від кон'юнктурних і на підставі цього організувати систематичне дослідження їхніх взаємозалежностей, потрібно, на авторову думку, мати добру теоретичну уяву про кон'юнктуру, головню, про кон'юнктурний цикл. Оце саме, тобто, до-

слідити суть кон'юнктури й кон'юнктурного циклу і має на меті автор; при чім автор оговорюється, що він наважується збільшити ще на одну думку „і так рясний букет кон'юнктурно-теоретичних поглядів“.

Перед тим, як подати свою власну думку з приводу цього, Вайерман критично розглядає монетарне визначення кон'юнктурних циклів, що ґрунтуються на давній кількісній теорії грошей і на тезі цієї теорії про рівновагу між кількістю грошей та товарною масою. Загальна сума засобів обігу, що висловлюється в „грошових запасах“, становить проти вартості (висловленої в ціні) товарової маси лише дуже невеличку величину; тимто, говорить автор, зміни в кількості грошей можуть лише дещо вплинути на рух цін. Справа щодо цього не міняється навіть коли збільшиться швидкість обігу грошей, хоч це й позначається на кількості потрібних для народного й світового господарства грошей: ніхто ще, зазначає автор, не довів, щоб через відміне для нашого часу величезне прискорення обігу грошей з причин на боці самих грошей менш-більш помітно змінився загальний рівень цін. Отже, дарма з'ясовувати циклічні коливання фабрикацією грошей; в кожному разі, потрібно одночасно, збільшити багато разів або зменшити кількість грошей на те, щоб виникли помітні кон'юнктурні наслідки. Та ситуація, яка щодо цього утворилася в період повоєнної інфляції, є собою єдине *sui generis* історичне явище (*historische Singularität*) і на підставі цього ще не можливо з'ясовувати природу кон'юнктури. Теоретично можна припустити вплив іншого моменту, а саме, що загальний рівень цін може підвищитися, як до зменшення ринкової ціни самого грошового матеріалу (зменшення продукційних витрат грошей). Але тут, зазначає автор, треба зважити, що по перше ціни (надто грошового матеріалу) не залежать просто від продукційних витрат, а закономірно міняються в зв'язку з продукційними обставинами, як самого золота, як і самого товару; крім цього, треба врахувати й те, що коли багато вживають коштовних металів на інші (крім карбівки монети) потреби, то це править за вирівнювальний чинник. Та коли навіть і припустити, висновує автор, що питома кон'юнктурною піднесенню зростання цін і могло спричинити тимчасове додаткове або здешевлене продукування грошей, то все таки годі на підставі цього з'ясувати кон'юнктурне піднесення хоч депресію.

Вайерман далі побіжно згадує про той погляд, що кон'юнктурні цикли треба пояснювати інфляторним кредитуванням банків, і констатує, що годі довести вплив такого кредитування на рух цін (чого фактично не може бути). Автор рівнож не пристає на думку, що її між іншими теоретиками репрезентує і Ган, саме що банки, які не мають права емі-

тувати банкноти, можуть до схочу утворювати кредитування, не спираючися на наявну в суспільному господарстві даного моменту окреслену кількість „ліквідної купівельної сили“. Якщо будьякий банк інколи утворює кредитування поза межі наявної ліквідної купівельної сили (депозити, тощо), то на покриття банкотної емісії треба мати реальну ліквідну купівельну силу в будьякому іншому місці (наприклад, в іншому банку), або щоб ефектувати надмірно надані кредити треба зробити ліквідним не ліквідне майно (заставляння), і рівновагу отже автоматично поновлюється з боку товарів. Скільки треба утворювати надмірне кредитування може лише держава формою надмірної емісії банкнот або інших кредитових грошей. Але це саме означає вже вищенаведену зайву емісію грошей, що хоч в принципі інфляторно впливає на поширення продукції, але не такою мірою, щоб від цього так поважно змінився загальний рівень цін, як це спостерегається з кожним піднесенням циклічної кон'юнктури.

* * *

На думку проф. Вайермана кон'юнктурні коливання це до певної міри природний наслідок сучасного господарства, яке можна визначити, як анархічне; при чім, коли теоретично досліджувати проблему кон'юнктури, то слід відріжнати два типи кон'юнктурних коливань. Перший тип — це так звана кон'юнктура галузі в господарства, що впливає із стану окремих товарових ринків або галузів господарства; цей тип кон'юнктури позначається досить таки дослідженими змінами у співвідношенні попиту й подання і, через те, на цей тип кон'юнктури досліджує тепер економічна теорія, бо суть її досить таки досліджено, Економічна теорія, як і практика прагне дослідити другий тип кон'юнктури, саме циклічний; цей бо тип кон'юнктури надто багато важить для усіх кіл господарників (які не живуть з твердого грошового доходу), та є собою настільки загадкове явище, що попередні дослідники навіть вбачали тут зв'язок з космічними впливами.

В чому ж у капіталістичній системі суть того, що може правити за причинок до так дуже і регулярно діяльних рефлексорних коливань, які позначаються на багатьох галузях промислового господарства. На це Вайерман відповідає осьщо: кон'юнктурний цикл треба цілком ув'язати з єдиним основним фактом капіталістичного погляду на господарство (*der kapitalistischen Wirtschaftsanschauung*), а саме капіталізацією поточних прибутків, при чім висота прибутків і передусім чинник капіталізації вельми тяжіє до мінливого рівня проценту на тверді й відповідно стабільні супроти

ризиків вкладання капіталу (інвестиції). З погляду капіталіста, вкладений капітал має давати певний (оптимальний) прибуток, що його висота висловлюється в встановлюваному на ринку рівні проценту для того чи іншого моменту на вкладений капітал. Коли цього рівня прибутковості досягнуто, тоді вважають, що капітал раціонально інвестовано; якщо цей рівень перейдено, то оцінюється вкладання капіталу розмірно вище, ніж фактично вкладений капітал; тоді маємо приріст майна. І навпаки, коли прибутковість меншає нижче за цей рівень, тоді маємо зменшення майна. Хоч вище сказане — загально відомий факт, що спостерігається повсякденно, зосібна, за курсотворення на фондових біржах, проте, зазначає далі автор, в науці й почасти на практиці нема пильної уваги факту утворення майна (маєтностей) через капіталізацію прибутків (ренти), що буває не лише на біржах, а на ринках земельної власності, рентабельних будинків, різних підприємств аж до „практики“ лікаря хоч юриста.

Отож, за чинника капіталізації поточних прибутків править процент, а цей встановлюється на ринках ліквідного капіталу, що, само собою зрозуміло, також міняється, як і інші товари ринки. Ліквідний капітал подається відповідно до заощаджень в широкому розумінні цього слова, а заощадження — до висоти проценту і до моменту довіря, що для окремих осіб психічно залежить від господарських результатів попереднього періоду. На утворення заощаджень за певний перебіг часу впливають і попередні збитки в майні, через що власники зневолені зменшити свої витрати на споживання (це, наприклад, було в Німеччині за стабілізації народного господарства після збитків від війни й повоєнного часу). За не високого проценту, коли механічно зростає грошовий вистіг вартості рентабельного майна, імпульс власників заощаджувати пайку прибутку меншає, бо в самому зростанні вартості майна є вже момент заощадження.

Якщо зважити коливання в заощадженнях, що спричиняють розміри подання ліквідного капіталу, а з другого боку, коли зважимо мінливу інтенсивність попиту на капітал, то виявляється через що саме є досить великі коливання процентних ставок в народньому господарстві, які діють на капіталізацію постійних прибутків; на підставі цього, згідно з формульованою Вайермановою тезою, маємо мотивовану картину (*motiviertes Bild*), як виникають кон'юнктурні цикли, при чім байдуже, яку точку кругообігу брати за вихідну.

Авторові міркування осьякі: візьмімо певний вихідний момент, що до нього з тих чи інших причин впала процентна

ставка. Через це й підвищилася вартість усіх тих майнових об'єктів, які можна визначити, як „капіталізоване майно“, (тобто, капіталізовані прибутки); що більшає вартість згаданих об'єктів, то як вгорі наведено меншає стимул заощаджувати. І прибутки витрачаються на подорожі, на збільшене кількісне й якісне споживання, а через збільшення попиту на товари, що поживляють продукцію, більше навантажуються підприємства, і згодом і збільшується потреба в нових капіталовкладаннях, до чого при цьому спричиняється дешевина грошей. На ліквідні капітали посилено зростає попит, що своїм темпом перевищує доплив капіталів, від чого підвищується %% ставки, а це спричиняється до зменшення вартості майна у власників „капіталізованого майна“, тобто, гіршає їхній маєтковий стан; і якщо раніше через підвищення вартості майна ім (власникам) не було достатніх стимулів заощаджувати дециду прибутку, то тепер маємо щось зовсім інше; знову більшає стимул дужче заощаджувати, менше споживати, більшає попит на виробу промислового господарства, і тимто рентабельність його меншає. Промисловець прагне підтримати прибутковість свого підприємства тим, що він інтенсифікує своє підприємство за гаслом „більше обороту, менше зиску на одиницю виробу“. На це потрібно поширити й поліпшити підприємства і тимто більшають потреби в капіталі, при чім не тільки в інвестиційному (основному), а й в оборотному. Утворюється напружений стан ринку, тим більше, що капіталодавці збільшують свої вимоги до забезпечення кредиту. Знову підвищується %% ставка, більшає тенденція заощаджувати та менше споживати, тобто меншає попит на промислові вироби. Тимчасом промисловість, поширивши свій основний капітал, змушена і надалі більш продукувати, дарма, що ринок збуту звужується, продукційні витрати в зв'язку з підвищенням % збільшились, а ціни й зиски зменшуються. Щоб зарадити собі за таких скрутних обставин, підприємства влаються до експорту; але й тут можливості досить таки обмежені, бо й при цьому в обставинах конкуренції експорт стає дедалі то менш рентабельним.

Передбачивши, що тут можуть закинути, що через збільшене стимулювання заощаджувати й в зв'язку з тим через збільшене подання капіталу може зменшитися процент, а не щоб і далі підвищувався, Вайерман з'ясовує справу осьяк. Річ у тому, що ринок капіталів насправді не є єдиним, а пропоновані й попитувані ліквідні кошти відрізняються своїм цілювним призначенням, і за загального збільшення маси пропонованого капіталу для окремих категорій претендентів ринок капіталів може звузитися. Це буває саме щодо до промислових підприємств, що до них ставляться кола капіталодавців

досить таки скептично, бо практикою доведено, що цінні папери (надто акції), які втілюють у собі основний капітал промислових підприємств, в з'язку з підвищенням процентної ставки та зменшенням зиску, декапіталізуються. Тимто, постає тенденція вкладати капітали в об'єкти, що стоять на твердому ґрунті, при чім капітали можуть тимчасово в той чи інший спосіб тезавруватися.

Для „надійних“ (sichere) капітальних вкладань процентна ставка може бути стабільною або навіть меншати, натомість для довготермінових вкладань у підприємства процентна ставка підвищуватиметься. Тут виявляється значення моменту ризикування, що включив автор до вищенаведеної формули з'ясування технічної кон'юнктури. І виявити цей дуалізм на ринку протилежний рух кривих проценту для обох типів капітальних вкладань автор вважає за дуже важливе, бо без цього моменту важко було б з'ясувати грошовий голод у підприємців, бо й підчас згіршувальної кон'юнктури все таки нагромаджується в народному господарстві новий капітал, що його прагнуть інвестувати, як і підчас попереднього періоду кон'юнктурного піднесення. (Надто наочно виявляється цей психологічний момент, коли скрутний стан інвестиційних підприємств проявляється зовні у багатьох банкрутствах; тоді процент на короткотермінові „надійні“ вкладання (під першорядні вексели, внески, пібічні позики, тощо) ще більш падає, під впливом конкуренції капіталів, що їх хочать інвестувати).

Такий стан триває доти, коли процент на „надійні“ вкладання стає вже надто недостатнім, і тоді капіталодавці знову позирають на „інвестиційні“ підприємства, бо високі проценти на вмішуваний у них капітал є достатньою премією за ризикування. Спершу починають інвестувати капітал окремі капіталодавці, а згодом вже ширші кола підприємців; курс промислових облігацій підвищується (водночас припиняється зменшення проценту на „надійні“ вкладання, ба навіть настає підвищення проценту). Вартість капіталізованого майна підвищується, що сприймають як легко набуване збереження; тут пайку прибутку, яку звичайно заощаджується, починають споживати. Наступає період пожвавленого розгортання комерційних справ, подальше приростання майна через капіталізацію збільшених прибутків, подальший вплив ліквідних коштів у тепер розквітлі підприємства, подальше зменшення інвестиційного проценту з подальшим підвищенням капіталізованого майна. Кінецькінцем настає час, коли раніш розбіжні криві процентних ставок (на „надійні“ й інвестиційні вкладання) знову збігаються й надалі рухаються вже паралельно, з тенденцією до збільшення. Наступає вищезмальована кон'юнктурна фаза ви-

сокого напруження, після чого знову настає рух через вищезгадані фази — через кризу, депресію до нового кон'юнктурного піднесення.

* * *

Проаналізувавши суть кон'юнктурного циклу й підкресливши рух проценту, яко чітко виявлену причину цих циклічних рухів, Вайерман вважає за потрібне також дослідити інші чинники, що можуть бути в тій чи іншій функціональній сполучі з вгорі змальованим рухом кон'юнктури. Тут автор порушує питання про загальні відносини між структурним характером (та його змінами) певної галузі господарства з одного боку, і перебігом його кон'юнктури (Konjunkturabläufe) — з другого боку. Цю проблему Вайерман логічно відокремлює на дві підпроблеми: поперше вплив структури на кон'юнктуру, і по друге, вплив кон'юнктури на структуру.

Розглянувши першу підпроблему — саме питання про вплив структури, як розмірно стабільної (ruhende) органічної картини господарства, на вищезмальовані функціональні рухи (як наслідку мінливого рівня проценту), Вайерман констатує, що вже суто дедуктивним методом можна дійти тої основної думки, що структура господарства тим дужче впливає на перебіг кон'юнктурних циклів, що інтенсивніше в ній розміщуються капітали і, по друге, що дужче капіталізація прибутків з таких тривалих інвестицій висловлена в „господарській ідеї“ (Wirtschaftsidee) людности. Оба ці моменти, з цілком зрозумілих причин, надто різко виявляються в країнах велико-індустріального типу, і через те, наприклад, Німеччина може правити за зразок дуже жвавої й регулярної зміни кон'юнктур. Що до Англії, також індустріальної країни, то в ній — в її структурі є надто важливий чинник, що згладжує гостроту кон'юнктури, саме величезний розвиток торгівлі: що в торгівлі загалом не потрібно вкладати на довгий термін капітали в засоби продукції, то, тимто, ідея капіталізації прибутків тут не розвивається й ліквідну купівельну силу не вичерпується до краю через змушену конкуренцію підприємців; ринок капіталів є в стабільнішому стані рівноваги. І перебіг циклічних кон'юнктур не так загострений.

Структура аграрної країни рівнож згладжує гостроту кон'юнктурних коливань. Хоч і цим країнам питомий дуже одмінний кон'юнктурний стан, але й тут це переважно маємо часткові кон'юнктури (Einzelkonjunktoren) сільського господарства, що можуть бути від таких причин, як неврожай, конкуренція нових країн, збільшення продукційних витрат, тощо, а не загальні кон'юнктури, що орієнтуються на ринок капіталів; ці часткові кон'юнктури, як це вже вгорі згадано, для теорії є зовсім окреме явище, що його годі вважати, за його мотивами,

й наслідками, за явища того ж порядку, як явища хвилястого руху циклічних кон'юктур. Ці твердження Вайерман ілюструє на прикладі Франції.

Згадана одміна структур (аграрної і індустриальної, виразно позначається в тому, як впливає на кон'юнктуру раптово й фінансовий занепад країн (зменшення капіталів під час війни): в чутливіших до кон'юнктури індустриальних країнах з фінансовим занепадом на багато більше нервовість в розвитку один за одним кон'юнктурних циклів. Сюди слід зарахувати, із зворотнім впливом, також і вплив чужоземних кредитів: чужоземні кредити будучи посутою як зміни фінансової структури, відзначають піднесення кон'юнктури, спричиняють дужчу реакцію за її падіння, знову спричиняють піднесення, тощо, доти, доки аж коливання кон'юнктури не повернуться у нормальний свій стан, але вже на збільшуваному рівню подання капіталу. Якщо б в цьому разі, визначає Вайерман, зуміли б відрізнити моменти структурні від кон'юнктурних, то не було б того гаданого кон'юнктурного збільшення коливань, від чого так не рівномірно розвивається господарство.

Інший чинник, що позначає розвиток кон'юнктури — це рівень інтенсивності зв'язку (Verkehrsintensität); що поліпшуються шляхи сполучення, кращає інформація, тощо, то від цього безперечно меншає число й розміри криз на окремих товарових ринках. Проте, вже по іншому цей чинник позначатиметься на циклах: тут з кожною централізацією й утворенням щільних організаційних зв'язків (в банківському, біржовому й товаровому обороті) мають принципово згладжуватися місцеві й випадкові одміни, утворити декотрий загальний паралелізм в ряді господарських підвалин окремих областей, а від такого світового господарського взаємопроникання є технічна-економічна консолідація підприємств, рухливість інвестиційного капіталу, інтерлокальне врівнювання проценту — словом є чинники, що діють в розумінні уніфікації кон'юнктурної кривої. В цьому розумінні, зазначає Вайерман, можна з деякими оговорками говорити, що „країни з інтенсивними зв'язками — це країни кон'юнктурних циклів“.

Далі автор дещо освітлює інші структурні чинники, що впливають на кон'юнктуру. Саме Вайерман зараховує до цих чинників: етнологічні властивості господарської людності, що своєю чергою ґрунтуються на таких чинниках, як раса, релігія, кліматичні чинники. Тут етнологічні чинники позначаються на кон'юнктурі, як до того, наскільки людність завоювала собі капіталістичний спосіб мислення, чи переважає серед людності (згідно з Зомбартовою термінологією) „ідея про годування“ (Nahrungsidee), або „ідея набування“ (Erwerbsidee);

в першому разі структура позначається на кон'юнктурних коливаннях слабше, ніж в другому випадку. Коли говорити про те, від яких саме чинників переважає та чи інша ідея, то автор зазначає, що тут позначається значення обставин підсоння (коли є тепле підсоння, то це стримує господарські прагнення) також релігії, скоро вона певним способом визначає характер освіти й виховання (в католических країнах меншою мірою позначаються на господарстві цих країн кон'юнктури, надто циклічні), тощо. Далі автор підкреслює економічно-географічні чинники (наприклад, рельєф поверхні землі, близькість до моря тощо).

Нарешті автор підкреслює ще структуру економічної політики країни як чинника, що позначається на інтенсивності кон'юнктурних коливань. Щодо частинних кон'юктур по галузях господарства, автор вважає за безперечне, що політикою автаркії можливо згладити кон'юнктурні рухи: бо по-перше, можна позбутися конкуренції з боку інших країн, що навіть за невеликих продукційних переваг можуть завойовувати клієнтuru на внутрішньому ринку; крім цього, орієнтуючися на внутрішнього споживача, непотрібне мати дуже великих підприємств, як і легше пристосуватися до смаку й вимог клієнтuri та вдержувати клієнтuru постійно. Звичайно, цим можливо згладити надто різькі коливання кон'юнктури.

Також набагато позначається вплив автаркічної політики на циклічних кон'юнктурах. І тут, певна річ, протекціоністичною політикою можна зменшити інтенсивність коливань проценту і в зв'язку з цим зменшити надмірне вкладання капіталу, і це своєю чергою відповідно позначається на ринку капіталів, як і на ідеї капіталізації прибутків. А втім, скоро зростає добробут людності та нагромаджується вільна ліквідна купівельна сила, то й в автаркічних країнах поширюється серед фінансово дужих кіл ідея капіталізації прибутків, як і прагнення на довгий термін вкладати капітали (надто чужоземні), що спричиняється до розвитку циклічних кон'юнктурних рухів. За найкращу ілюстрацію оце говорити можуть правити З'єднані Штати Північної Америки, де і скінчилася циклічна криза восени 1907 р. (Тут до речі можемо нагадати і теперішню кризу в З'єднаних Штатах Північної Америки).

Другий відворотний бік проблеми — це питання, як кон'юнктура позначається на структурних змінах господарства. Скоро мова мовиться про кон'юнктури по галузях господарства, то за різкого піднесення кривої через моду або технічні чинники (наприклад, різко збільшена потреба в дереві, залізі, цементі тощо) може збільшитись структурна спеціалізація країни в тій чи іншій розгортаній галузі господарства; і навпаки, що різко,

надто повторно, гіршає кон'юнктура на окремому товаровому ринку, то від цього може занепасти спеціалізація у відповідній галузі господарства. Через високу кон'юнктуру на окремих ринках можливо вкладати багато на довгий термін капіталів (наприклад, капіталоінтенсивні індустрії предметів моди, або „готельна“ промисловість в країнах розвиненого туризму, тощо). Тоді саме, коли згіршіється кон'юнктура, вже не так легко зріктися розвинутих галузів, де вкладено чимало основного капіталу, і через те, очікуючи кращих часів, підприємці зменшують особисті витрати, тимчасово зменшують продукування, тощо. Може бути і так, коли та чи інша галузь, через дуже коливання циклічної кон'юнктури, так сильно переживає розрухи, що уряд країни, або місцеві органи самоврядування можуть вжити заходів, що мають характер структурних змін (наприклад, насаджування відповідних газувів хатньої індустрії, тощо). Загалом зворотні структурні зміни бувають лише зрідка. Щоб запобігти цілковитому зруйнуванню розвинутої капіталоінтенсивної галузі, крім фінансової допомоги держави, або організації самоврядування, також можуть цьому запобігти й поборювати прояви циклічної кон'юнктури найдібніші кола підприємців, саме коли ці кола організують картелі, концерни, фузії, тощо.

* * *

На останці проф. Вайерман зазначає ті практичні висновки, що їх треба зробити на підставі дослідження цієї проблеми. На полі кон'юнктурних досліджень чималі наукові здобутки мають наукові інституції, як і комерційно-практичні консультаційні установи американського зразку. Та тут звважають переважно на феноменологічному дослідженні матеріялу; тимто, треба пильної уваги теоретичній систематизації. На підставі такого дослідження можна подавати поради провадити доцільну кон'юнктурну політику, надто політику банків, в розумінні авторитетного впливу банків на напрямок наявної в народньому господарстві ліквідної купівельної сили (процентного капіталу), на капіталізацію прибутків, процентну ставку, що, згідно з авторовою аналізою, ґрунтує циклічні коливання кон'юнктури.

Щодо наукового дослідження структури господарства, її метаморфози, як і того, які її відносини до функціональних коливань, до циклічної кон'юнктури, то тут зроблено куди менше; отже, дослідникам треба на цьому полі прикласти чимало праці. На цьому й закінчує автор свійого надго змістовного нариса.

Оце й є зміст рецензованої книжки проф. Вайермана. За браком місця не подаємо критично докладного огляду цієї праці; обмежемося лише декількома загальними зауваженнями. Серед праць західно-європейських економістів, де трактується проблема кон'юнктури, нема ще

такої праці, де б теорію кон'юнктури, остаточно опрацьовано. Щодо структурного дослідження кон'юнктури, її феноменології, дослідження методів кон'юнктурних спостережень, класифікації форм кон'юнктури, виявлення симптомів, словом про усе це, що можна віднести до „анатомії“ кон'юнктури—є в економічній літературі капіталістичних країн досить багато вичерпного матеріялу. Інша річ щодо „фізіології“ кон'юнктури, саме, коли мова мовиться про дослідження внутрішніх закономірностей кон'юнктури дослідження тих чинників, що іманентні природі капіталістичної системи господарства, і що спричиняються до змін кон'юнктурних фаз. Цю проблему, отже, буржуазна економічна наука дотепер ще не опрацьовала.

І коли з цього погляду розглянути Вайерманову працю, то звичайно, читач не матиме відповіді на вищезгадані питання; тут треба додати, що Вайерманова праця невеличка своїм розміром, це — доповідь. А втім, один бік цієї проблеми: саме питання про вплив коливань проценту (на грошовий капітал), через капіталізацію поточних прибутків (як чинник), на зміну кон'юнктурних фаз, Вайерман, треба визнати, опрацьовував таки логічно й гармонійно. Автор слушно відзначає вплив коливань на споживання (через збільшення чи зменшення стимулів заощаджувати). Проте, цей бік проблеми автор підкреслив таки недостатньо. Тут мова мовиться лише про зменшення споживання у державців ліквідного капіталу, тобто, менш-більш забезпечених твердими прибутками груп людности, але нічогосінко не говориться про ту остаточну причину криз, що її з логічною переконливістю викрив Маркс, саме: „злидні й обмежене споживання мас проти тенденції капіталістичної продукції розвивати продуктивні сили так інтенсивно, не мов би їхня межа — лише абсолютна здатність суспільства споживати“. Також важко йняти віри тоді, коли автор запевняє, що можливо впливати на кон'юнктуру заходами кон'юнктурної політики, й передусім заходами кредитової політики банків. Невиправдані надії на регулятивну політику американських федеральних резервних банків (маємо на оці Стронґів біль) промовляють за щось інше; переживана тепер в Америці криза може також правити за переконливу й наочну ілюстрацію, що спростовує авторові твердження про велику вагу кредитової політики банку. В берегах капіталістичного господарства циклічні рухи кон'юнктури та кризи—є неминуче явище, що вже визнали буржуазні вчені, як ми це вгорі вже бачили. Кожний марсист, і надто радянський марсист, певна річ, вважатиме твердження, що кризи — це неминучий супутник матеріяльного поступу кожного суспільства—лише за вислід буржуазної класової економічної науки.

„Кредит и Банки“. Передне слово М. Г. Бронського. Держфінвидав 1929 р. Стор. 430 Ціна 3 крб. 73 коп.

Проблема банків і кредиту в капіталістичних країнах, що й казати, має для нас не абиякий актуальний інтерес. Обізнатися з організацією банку потрібно хоч би через те, що „банк і кредит водночас є і найдужчим засобом із засобів, що виводять капіталістичну продукцію поза її власні межі і один з наймогутніших причинків до криз“ (Маркс).

Саме організацію банківської справи в різних країнах висвітлено в ряді статтів у німецькій економічній енциклопедії „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“ (друком вийшло 4 видання цієї енциклопедії 1924 р.), що має велику популярність.

Авторі статтів — видатні німецькі вчені — не марксисти, які змальовують розвиток банків до 1921 р. З того часу минуло вже декілька років. Торік, 1928 р. у листопаді та ж редакція друком випустила додатки (Ergänzungsblatt) до 4 видання енциклопедії, де вміщено дві статті, що висвітлюють розвиток банківського кредиту протягом останніх п'яти років.

Щодо щойно друком випущеного радянського збірника, то це переклад мало не усіх найважливіших статтів про банки, вміщені в 4 виданні німецької енциклопедії з додатками російських авторів. Збірка пересудім цінує та те, що наші додатки проти німецьких краще систематизовані.

Звичайно німецьке видання, що й казати, має такі гідності, що його навіть без додаткових статтів російських авторів цілком слушно перекласти, і без цих додатків німецьке видання має великий інтерес і вартість. Вартість видання, однак, ще тим більша, що до збірки включено нову статтю проф. Л. Н. Юровського про банки у колишній Росії та в СРСР. Крім цього, т. т. С. С. Меклер, С. М. Вінокур та С. Н. Кістенюв написали статті про історію банків Великобританії, Франції, Німеччини та З'єднаних Штатів Північної Америки за останні 5 років.

Щодо першої частини збірки — перекладених чотирьох статтів про теорію й організацію банківського кредиту — то додатки в тому, що редакція перекладу додала нову літературу з кожної зачепленої проблеми та навела нові статистичні дані аж до кінця 1927-28 р. У першій частині рецензованої збірки маємо статті Альберта Гана „Теорія банківського кредиту“, В. Пріона „Основні проблеми банкової політики“ і „Організація й основні операції комерційного банку“ та Ф. Шмідта „Безгрошові виплати“.

У своєму передньому слові М. Г. Бронський здебільша приділяє свою увагу критиці тої теоретичної концепції, що її розвиває у своїй статті Альберт Ган, який є один з найвидатніших економістів, що працюють тепер в ділянці кредиту. Стаття А. Гана, нехай і має багато спірних питань, (про це долі) все таки безперечно нагло интересна, тим більш, що його ос-

новню працю „Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits“ ще не перекладено російською мовою. В. Пріон у своїй статті про організацію банківського кредиту й основні проблеми банківської політики стисло змальовує основні операції емісійного й комерційного банку. Хоч наша банківська система відмінна від західно-капіталістичної банківської системи, згадана стаття безперечно варта уваги не тільки нашим теоретикам економістам, а й практикам фінансової справи.

У рецензованій збірці читач знайде силу практичного матеріалу, що змальовує історію і сучасний стан банківської справи в найголовніших країнах Заходу. В нарисах таких видатних спеціалістів, як наприклад: А. Вагнера, В. Лексіса, Муса, А. Газенкамфа, Е. Зомарі та інших, маємо ясну і чітку картину про банківську систему Великобританії, Франції, Німеччини й З'єднаних Штатів Північної Америки. Додатки, що їх написали С. Меклер про банки Великобританії й Франції, С. Вінокур про банки Німеччини і С. Кістенюв про банки З'єднаних Штатів — також стоять на висоті німецького оригіналу. Розгляньмо на що хибує зміст згаданої збірки. Передусім розгляньмо проблему теорії банківського кредиту та його організації, як це висвітлено у вищезгаданих 4 статтях. На нашу думку, ці статті у німецькому виданні є найслабші й такими вони є і в російському перекладі. Навіть найкращі збірки, що їх друком випускають західні економісти, звичайно, хибують на недостатній економічній узагальненні. І це надто яскраво позначається у рецензованих статтях збірки. Приміром, Пріонова стаття, присвячена основним проблемам банківської політики недостатньо висвітлює специфічні питання банківської політики. Саме такі специфічні питання, як проблему впливу банківського кредиту на ціни, впливу банківського кредиту на загальний темп розвитку народного господарства, питання взаємодії народного господарства й банків, що спричиняють цілий ряд заходів державної влади на регулювання роботи кредитових установ, недосить висвітлено в Пріоновій статті, і ці хибі в перекладі російською мовою не виправлено новими даними. В статті В. Шмідта аж ніяк не проаналізовано того, в чому економічне значення безгрошових розрахунків, як ці безгрошові розрахунки впливають на емісійну політику. Ще менше висвітлено проблему теорії кредиту. Саме теорію кредиту висвітлено лише у невеличкій статті А. Гана. Система Ганових поглядів аж ніяк не збігається з марксистською концепцією кредиту. Звісно, що Ган пробує уgruntувати той погляд, що банківським кредитом можна збільшувати суму капіталу. За Гановим поглядом капіталоутворення — це функція розподілу, дріб, що може мінятися як до відповідної роботи банківського кредиту. У своїй статті Ган запевняє, що „всякое предоставление

кредита при надлежащем его использовании, создает производственные сооружения или установив независимо от того, имеется ли на лицо запас благ в народном хозяйстве или же нет". Ган підкреслює значення інфляторного кредиту, тобто, поширивши кредит можемо утворити нову купівельну силу. Щодо того, де є межі такого інфляторного кредиту, Ган запевняє, що банки „имеют неограниченную возможность представлять кредиты“, але заразом Ган — одмінно від своїх категоричних тверджень у своїх попередніх працях погоджується взяти на увагу ті шкідливі загальні економічні наслідки для народного господарства, що можуть бути від інфляторного кредиту. Хоч Ган навіть у цій статті не має віри у неминучість криз у капіталістичному господарстві за намірного розвитку „інфляторного кредиту“, але в деяких своїх практичних висновках він робить оговорки про те, що можливе знецінення грошей, можливі кризи, тощо. Усе це М. Г. Бронський і виявив у своїй критичній статті, довів не цільність, суперечливість Ганових поглядів. А втім, треба зазначити, що цю проблему треба ще по марксівському критично проаналізувати і заразом виявити хибність Ганової теорії на підставі його інших праць. Вже 1918 виступивши вперше в „Archiv für Socialwissenschaft“, В. 46, Ган сформулював свої погляди про те, що банк утворює кредит, що нема об'єктивних меж цій творчій роботі кредиту і що кредит визначає капіталоутворення. За браком місця, годі нам хоч би дещо докладно висвітлити позитивні сторони Ганової теорії, де одмінно від „класиків“ Ган враховує найновіший розвиток безгрошових розрахунків, вплив кредиту на обіг, тощо, як і розглянути її хиби. Проте слід підкреслити, що Ган якраз не висвітлює центрального питання: в чому соціальна суть кредиту. Ігноруючи соціальну суть кредиту й грошей, Ган вважає за можливе утворити в берегах капіталістичної системи безгрошове господарство. Ган відриває розвиток кредиту від загального процесу репродукції та будує свою „народно-господарську теорію кредиту“ не враховувавши народно-господарські процеси. Наслідком цього, Ган доходить тої фальшивої думки, ніби іма-

нентно питомі капіталізму суперечності можна радикально вилікувати кредитом. Підкреслюємо, що Ганові погляди в російському перекладі збірки влучно прокритикував у вищезгаданій статті М. Г. Бронський; проте, було б краще не тільки подавати в російському перекладі критику Ганових поглядів, а й позитивно змалювати основні проблеми теорії кредиту. Очевидячки, цього не мала на думці редакція російського видання, що обмежилася перекладом відповідних статтів у німецькому виданні. Однак, рецензована збірка на багато більш цінувала б, коли б в російському перекладі додано не тільки статті про найновіші явища в організації й в історії західно-європейських банків та радянських банків, а також коли б були відповідні додатки в теоретичній частині книжки.

Не зважаючи на усе вгорі згадане, треба підкреслити не абиякий інтерес перекладених статтів, що є блискучим вислідом західної економічної думки.

До хиб видання можна зарахувати також і те, що стаття Л. Н. Юровського не пропорційно мала проти нарисів, де висвітлено розвиток банківської справи в інших країнах. Справді, радянська кредитова система на багато одмінна проти західно-європейської, і через те слід було присвятити більше місця бодай стільки, скільки надано місця характеристиці банківської системи в будьякій іншій із західно-європейських країн. Тимчасом, нарис про розвиток банків колишньої Росії та СРСР приблизно в $1\frac{1}{2}$ раз менший за відповідні нариси про розвиток банків у Німеччині чи З'єднаних Штатах Північної Америки. Саме через це у згаданому нарисі й маємо лише картину організаційного розвитку радянської грошової системи, натомість особливі специфічності радянського банку лише перераховано в декількох пунктах аж наприкінці нарису. Тимто, слід ще спеціально дослідити розвиток радянського банківського кредиту.

Наостанці слід визнати, що рецензована збірка, де маємо високодобротний конкретний матеріал, варта великої уваги, як робітникам наших кредитових установ, як і економістам, як досліджують сучасні економічні проблеми.

О. Августов.

„Страни востока“ — Экономический справочник под редакцией Пастухова, Ходорова и Шморгонера, с предисловием т. Лежава. Изд. Всесоюзной Восточной Торговой Палаты, Москва 1929 г., 1028 стор. Ціна 6 крб, 50 коп.

У рецензованому збірнику вміщено загальні й економічні відомості про Персію, Туреччину, Єгипет, Сирію, Палестину, Ірак, Арабію, Афганістан, Західний Китай, Монголію, Танну-Тува, Манджурію, Китай, Японію та додано відповідні схематичні карти. Торгівля СРСР з країнами Сходу, як звісно, останніми роками на багато збільшилася, саме з 171 міл. крб.

1924-25 р. до 330 міл. крб. 1927-28 р. і до 171,5 міл. крб. за перше півріччя 1923-29 р.

Тимто, зрозуміло через що так цікавляться східними ринками й східними країнами широкий загаль радянських господарників, торговельні організації та економісти-практики й теоретики.

Зваживши це, Радянсько-Торговельна Палата — найкомпетентніша організація в

СРСР у питаннях радянсько-східних стосунків, — поклала собі друком випустити довідника, що має правити за авторитетне літературне джерело, як для господарників в їх повсякденній діловій, комерційній роботі, як і для економістів різних установ.

Маючи це на оці, Палата й друком випустила декілька років тому перше видання довідника і 1929 р. друге, поширене, доповнене видання, що посутно є зовсім нова праця.

Складачі нарисів по окремих країнах скористалися з матеріалу досить різноманітного й обширного: саме маємо і статистичні й митні повідомлення про країни Сходу і звідомлення й довідомлення чужоземних консулів, чужоземною літературу, матеріали радянських представництв у східних країнах, і також матеріали Торгової Палати.

Загалом матеріал розміщено у довідникові як нариси для кожної окремої країни, і нариси ці написано з подержанням однакової методології. Спершу в кожній статті подається стислий фізико-географічний і демографічний нарис; далі йде економічний нарис, сільське господарство, добувна й оброблювальна промисловість, зовнішня торгівля, шляхи сполучення, фінанси.

Треба підкреслити, що коли так за одноманітною ознакою написано нариси для усіх країн, то дуже зручно користуватися з такого довідника. Надто довідник цінує на те, що в ньому маємо бібліографію про кожну країну, хоч і не досить повну, як і на тексти договорів і тарифних угод з країнами Сходу.

Вищезгаданим доведено величезність задачі, що взяла на себе Палата, і нам треба розглянути можливі „хиби“, „прогалини“, тощо.

За браком місця розглянемо лише розділи про добувну промисловість. Тут матеріали дещо недоопрацьовано, місцями недостатньо ув'язано економіку Сходу із світовим господарством, недосить перевірено статистичні дані і нарешті, зовсім нема деяких потрібних відомостей.

Матеріал недоопрацьовано в тому, що зчаста не зведено міри й вагу до одних і тих же показників, хоч би і до метричних; це не абияк утрудняє роботи порівняння й зіставлення. Приміром на стор. 903 в одній і тій же таблиці, де мова мовиться про сім головних копалин Японії, складачі навіть подбали навести пайки в 5 різних назвах мір, саме: моме, кан, то на, коку й ена.

Що не критично подано цифрові дані, то й маємо, наприклад, таку „ваду“: на сторінці 273 сказано: — „Турція поставляє на мировий рынок хром в количестве до 60% всей мировой потребности, добывая свыше 7 тыс. тонн“. Оце, звичайно, є таки досить погана інформація, як для господарника, як і для економіста, скоро, фактично світове споживання 1913 р. було

понад 176 тис. тонн, а 1926 р. понад 342 тис. тонн. і розмірна вага Туреччини дорівнює — 2%. Крім цього, слід було б згадати, що запаси високопроцентної хромітової руди в Туреччині становлять — 15 міл. тон, а в усіх інших рудовищах світового значення маємо хрому — 5,2 міл. тон; тимто, треба було б відітнути вагу Туреччини, як найповажнішого надалі постачальника високодобротних хромітових руд на світовий ринок.

Також невірно висвітлює факти, наприклад, така фраза: — „Добыча борозита в Турции в 1926 г. была 18,3 тыс. т. при мировой продукции в год 22 тыс. т.“, бо світовий видобуток сирових борних мінералів, куди входять і турецькі борозити, 1926 р. дорівнював приблизно 160 тис. тон. Незручно також вміщувати Аргану-Маден „Между Харпутом и Александреттой“ (стор. 272), натомість, коли на карті декількома сторінками далі Аргана міститься в діаметрально-протилежному напрямку між Харпутом і Діярбекаром. Сказати, що Аргана „лежить між Харпутом і Александреттою те саме, що запевняти, що Пенза лежить між Москвою та Одесою.“

Облишаючи чимало таких „хемічних“ аналіз, як „Руда Арганы имеет до 19% меди, 40,5% серы и 40% железа“, — зазначимо, що на сторінці 32 невірно підкреслено ніби надзвичайно великі багатства Персії залізником із змістом заліза — 60—80% і мідяними рудами („Персия может быть названа страной медных руд“). Та справді як дотепер нам відомо, $\frac{3}{4}$ світового запасу міді (1,588 міл. тон руди) має Америка, далі йде Бельгійське Конго та Родезія, потім Еспанія з Португалією, Канада, Японія, Мексика та Перу. Також не зрозуміло, який саме „купорос“ відкрито у Фарзистані й яка „хлорная известь“ є в багатьох районах Персії (стор. 34).

Не маючи спромоги розглянути усі „вади й прогалини“ — підкреслимо лише осьякі хиби. Приміром, годі категорично й серйозно запевняти, що „марганець маєсся почти повсюду в Египте“ (стор. 432).

Нічогісенько також не згадано в мінеральному огляді Персії за дані про запаси кам'яного вугілля (1,860 міл. тонн). Замість терміну „фосфати“ (стор. 432, 444, 445) треба говорити „фосфорити“, бо фосфати одержуємо вже в процесі оброблення фосфоритів, що їх добуваємо в природному стані.

Крім цього, нічогісенько не сказано про експорт азбесту з Єгипту, про пайку добутого в Єгипті золота. Помилково наведено видобуток манганцю: 90.710 тон 1926 р., замість 129.000 тон. Не згадано про запаси фосфоритів. Надто багато прогалин маємо в огляді мінеральних багатств в Китаю, як і в Туреччині. Нема цифрових даних про видобуток в Китаю вольфраму; згадано лише, що вивезено вольфраму — 100.000 пікулів (стор. 839); рівнож про живе срібло: виходить, що

„сведений о добыче не имется“ (стор. 839) натомість достало було б заглянути до збірника Геолкому СРСР за 1926-27 р. щоб мати ці відомості. Також нема відомостей про алуніт, азбест, вісмут, гіпс в Китаю, про експорту з Китаю заліза, про витоплення там чавуну, сталі, нема цифрових даних скільки видобуто в Китаю золота, каоліну, магnezиту, марганцю, молибдену, арсену, цинку, сіри, лосняка, тощо.

Ми навели лише децицію тих корисних копалин, про що є відповідні цифрові дані в огляді Геолкому СРСР (рос. мовою), і що могли б легко використати складаючи довідника.

Наостанці висловимо побажання, щоб у наступному виданні довідника відділ промисловости проредагували від початку до кінця цілком компетентні особи.

Л. Левитський

Прапор Марксизму. Орган Українського Інституту Марксизму-Ленінізму №№ 1-6 Січень-Грудень 1929 р. Д.В.У. ціна № 1 крб 50 коп.

Маючи на меті, головню, захищати надбання Марксо-Ленінової ортодоксальної науки та поборювати ворожі ідеалістичні буржуазні зазіхання на різних ділянках нашої науки: філософії, соціології, економіки, історії, права й національного питання — журнал „Прапор Марксизму“ виховує висококваліфікованих наукових робітників і цим надто багато важить у системі соцікультурного будівництва на Україні.

Та скоро поточного 1929 року поширився комплекс нових проблем на полі науки в зв'язку із зростанням темпів соцібудівництва й господарськими утрудненнями, то й журнал цього року відзеркалює і ці нові проблеми, що звичайно ускладняють і поширюють згадане основне настановлення журналу.

Змістом своїм, журнал „Прапор Марксизму“ і академічного 1929 р. багатий та різностатний. І цього року в журналі маємо, в основному, наукові надбання передусім самого Інституту. Проте, цього року до співробітництва притягнуто більше марксістських наукових сил України, звернуто таки більшої уваги на питання, зокрема, української історії, національного питання, актуальні проблеми соцібудівництва, тощо, — тобто, на питання безпосередньої ваги для наукової марксістської думки на Україні.

З погляду архітектоніки — зміст журналу і цього академічного року розташовано традиційно по катедрах: соціології й філософії, економії теоритичної й описової, історії України й всесвітньої, нацпитання і нарешті, відділ бібліографії та хроніки. Тут спадають на око найбільші здобутки по лінії соціології, філософії та економіки.

Розгляньмо найважливіші статті 6-х книжок журналу.

На полі філософії й соціології репрезентовано статті: Ів. Очинського „Зародки матеріалізму в творах і житті Г. С. Сковороди“ (№ 1), Адальберта Фогараші „Природа і суспільство у Маркса та Енгельса“ (№ 2), Инж. Вікт. Данілевського. „Про організацію вивчення історії розвитку продуктивних органів суспільної людини“ (№ 2). В. Гофмана „Файербах як філософський попередник Маркса“ (№ 6).

У статті тов. Очинського порушено питання, які елементи матеріалізму можна добачати в концепції українського

мислителя XVIII сторіччя Г. Сковороди. Щоб дійти цього, автор старанно аналізує одночасно його твори та етапи його життя й діяльності, що були щільно сполучені між себе і становлять одну нерозривну цілість, коли досліджуємо роллю і вагу Сковороди в історії матеріалізму на Україні.

Автор висвітлює противенства в науці сучасного матеріаліста Сковороди: з одного боку, релігійно — песимістичні сентенції, що корінилися в соціально-економічній неправді того часу й відсталій техніці сільського господарства, в загальному ідеалістично — „бурсацькому“ ладі тодішнього світського виховання й релігійних пережитках; з другого боку, на ґрунті своїх життєвих спостережень його палкий процес проти панівної офіційної церкви й науки, попівства, переключався у цілу систему до сучасного матеріалістичних, то спінозістсько — пантеїстичних поглядів на буття, природу, людей, тощо. Нарешті, автор на зразках Сковородиних творів змальовує його, як свідомого борця проти тодішнього суспільного ладу з його феодалами „шершнями“, продавцями урядовцями, і подає його позиції у гносеології — саме його антропоцентризм (софісти, Платон, та інші), боротьбу за гармонійний розвиток людини, боротьбу із суспільним застоєм і його інтернаціональні погляди з осудом патріотизму, тощо.

Проте, у статті маємо кілька, безперечно дискусійних авторських тверджень, приміром, коли автор наводить паралелі між Гегелем і Сковородою.

Іншу тему, вже з основних проблем діалектичного матеріалізму, висвітлено у статті Л. Фогараші (Берлін). „Природа й суспільство в творах Маркса та Енгельса“. Тут автор виявляє себе не абияким знавцем діалектичного й історичного матеріалізму. Доводить він це своєю аналізою поглядів Маркса й Енгельса про природу, історію природи, закони природи, природну неминучість, що на їх ґрунті збудовано систему діалектичного матеріалізму, словом, що за зміст Маркс і Енгельс вкладали в усі ці категорії та які правильні взаємовідношення між цими категоріями та суспільством повинні бути за Марксом й Енгельсом.

Чому саме на підставі природознавчої наукової методи можна виявити стосунок

між нашим пізнанням природи та пізнанням суспільства. На це Фогараші перш за все розглядає надто важливе питання для усіх наведених проблем, в якій мірі відбивається на об'єктивній науковій природознавчій методі пізнання, а значить, і на об'єктивності природознавства, — факт спричиненності ідеологічних форм природознавчих теорій способом продукції матеріальних засобів до життя? Висвітливши, що таке в марксістському розумінні означає поняття ідеологія й наука, автор доходить тої слушної думки, що справжнє наукове пізнання природних суспільних процесів звільняється від залежності від продукційних відносин в тому сенсі, що воно, раз досліджене, залишається і тоді, коли продукційні відносини змінилися. Далі, автор аналізує вже зміст поняття закону природи — зміст новітнього природознавства і відношення його до суспільно-історичного процесу. Доходить, в результаті, тої слушної думки, що відношення людини до природи обумовлює вишукання законів природи, а не створення самих цих законів і що царина природи залишається такою цариною конечности для кожної продукційної системи. Автор особливо влучно критикує подекуди модні й тепер географічно-натуралістичні теорії Бокля, Тена, і слушно трактує їх, як метафізичні, бо вони забувають, що відносини між природними чинниками і засадами людської суспільної діяльності сами підпадають змінам із поступовим розвитком продуктивних сил. А втім, автор нічого не говорить про Ріттера, Гетнера, Реклю, Ратцеля, що також у своїх географічних творах, кожен по своєму, метафізично трактують взаємину і вплив природи на суспільство та забувають, що первісно, сутоприродні категорії, саме природа самої людини, її раса, її потреби самі змінюються з розвитком суспільної техніки й продукційних відносин.

Нарешті автор, протиставляючи марксове розуміння природи і суспільства буржуазному трактуванню цього питання, критично висвітлює погляди „патріарха“ сучасної німецької економічної науки — Зомбарта, і також О. Бавера на категоріях змісту і форми, закону і тенденції, тощо.

Загалом праця Фогараші є добрим методологічним нарисом, його написано стислою й популярною мовою, і через те вона стане в пригоді і не спеціально кваліфікованому читачеві.

У статті Нінієніка „Плеханов і ідейні коріння ліквідаторства“ (№ 6) порушено одну з мало досліджених сторінок революційного руху в кол. Росії. Стаття має дискусійний характер.

Нарешті, з цього циклу студій у журналі зазначимо ще статтю тов. Данилевського „Про організацію вивчення історії розвитку продуктивних органів суспільної людини“. Автор порушив цілком на часі важливі своєю методикою й методологією питання:

організувати нарешті справу марксістського дослідження загалом історії суспільної техніки, або ширше кажучи — історії розвитку продуктивних органів суспільної людини.

Відзначивши не абияке занедбання цієї науки у нас, і навпаки, велику пошану до цієї науки у Німеччині, автор подає читачеві предмет цієї нової дисципліни. Він слушно відтіняє 2 складовини у предметі даної науки: елементи матеріально-технічні, саме засоби продукції з наголосом на історію знарядь праці, й елементи соціальні — досліджуються власне форми організації продукції, тобто, характер сполучення знарядь праці з усіма іншими елементами процесу праці. Автор слушно зазначає вагу активного заведення цієї дисципліни в українських ВІШ'ах, бо це буде не абияким чинником в індустріалізації нашої країни.

Проблемам соціології мистецтва присвячено лише одну статтю Я. Полфьорова „Старовинна народня пісня в світлі матеріалізму“ (№ 1).

По лінії економічних проблем і цього року зміст статей також промовляє за досить інтенсивну роботу серед марксистів-економістів на Україні. Одмінна риса тої роботи в тому, що її об'єктом, між іншим, стали дискусійні проблеми марксістської політичної економії, як відгомін, нехай і дещо давніший дискусії на цю тему у Москві, також проблеми української економіки та питання історії марксизму на Україні.

Серед статей відзначимо статтю: Д. Бованенка „До методології вивчення українського господарства“ (№ 2, 6) Г. Олексіна „Капіталістичні монополії та кон'юнктура“ (№ 2, 3), Гр. Хіменка „Проблема зведення в політичній економії“ (№ 3), його ж „Запитання до питання про предмет політичної економії“ (№ 4). Д. Наумова М. І. Зібер як марксист“ (№ 5).

Стаття Бованенка — методологічний нарис про те, як треба досліджувати минуле й теперішнє українського народнього господарства. Автор ставить питання, чи слід з'єднувати аналіз українського господарства за капіталістичної доби і за перехідної доби, чи ні.

Проте, відповіді на це чіткої ми таки не маємо. Справді з одного боку маємо: „таке з'єднання дуже ускладнило б аналіз і треба раз і назавжди покінчити з невдалими спробами подати характеристику економічних явищ радянської економіки паралельно-порівняльною аналізою з економічними явищами капіталістичного суспільства, бо самий об'єкт дослідження за капіталістичної доби і радянської різний“, а з другого боку: „...тільки на підставі правдивого уявлення про характер і темп розвитку господарства за капіталізмом можна поставити правдиву діагносту про його потреби та напрямку сучасному...“ (ст. 84-85).

В інших окремих частинах свого нарису автор досталъ використовує Зомбар-

тівський твір („Евреи и хозяйственная жизнь“ 1913 р. С. Петербург), щоб створити на його систематології свою класифікацію типів буржуазних угруповань на Україні, що по різному впливали на розвиток капіталізму. Проте, ця класифікація на типи: єврейського, російського, українського й територіального буржуа—принаймні апіористична, її бо жодним історичним матеріалом у статті не доведено. В такому разі, всупереч авторові, ця класифікація не може мати методологічної вартості, скоро її „вартість“ лише в тому, що вона ні для кого не обов'язкова. Приміром, територіальна буржуазія ніколи не становила якоїсь одрубної, специфічної сили в історичному господарському процесі України, бо сюди входили і український і російський буржуа, як буржуа іншої національності, а кінець-кінцем подужувала міцніша економічна й політична сила—російський „одержавлений“ торгпромакапітал. З приводу цього, фактичний матеріал у творах Слабченка й Оглобліна доводить штучність наведеної Бованенком схеми, що і сам автор мимохіть визнає (див. стор. 94).

Втім, стаття слушно зазначає потребу досліджувати українське господарство із становища єдності народного господарського організму, тощо.

Друга варта уваги праця—це стаття Олексіна „Капіталістичні монополії та кон'юнктура“. Автор, використовуючи багатющу, особливо, сучасну німецьку літературу, змальовує кількісну й якісну природу теперішніх капіталістичних монополій та вплив цих організацій на кон'юнктуру в капіталістичних країнах, на розвиток техніки, обставини розвитку продукції під час криз, неспроможність капіталістичним монополіям змінити в основному сучеречності капіталістичного суспільства, характер криз, тощо.

Однак, місцями подибуємо не досить ясні формулювання: приміром, не досить виявлено різницю між характером експорту товарів і характером експорту капіталів у колоніальні країни з відповідними звідци результатами.

Статтю написано популярною мовою.

Далі, маємо 2 статті дискусійного порядку тов. Хіменка „Проблема зведення в політичній економії“ та „запитання“ до питання про предмет політичної економії“. Обі ці статті трактують 2 проблеми, що правила і подекуди правлять ще тепер за об'єкт численних дискусій, що й спричинилося до утворення 2-х таборів у нашій марксіській політекономії: марксистів—діалектиків і механістів.

Які ж вимоги повинен пред'являти читач, коли будьхто береться висвітлювати справжній марксіський зміст згаданих дискусійних проблем (приміром про зведення, абстрактну працю, предмет політекономії, тощо)? Тут читач має право вимагати, — щоб автор статті 1) був обізнаний з елементарними засадами марксі-

ської економічної науки, 2) не перекручував їх до своєї вподоби, і 3) сумлінно поводився з літературним матеріалом (цитатами) того автора, що його критикується у тому чи іншому питанні.

З цього погляду розглянувши зміст обох вищезгаданих статей тов. Хіменка, треба сказати, що обі статті ажніяк цим вимогам не відповідають.

Візьмімо першу його статтю. Тут тов. Хіменко намагається висвітлити суть проблеми зведення й абстрактної праці в політичній економії. І що ж? Замість того, щоб логічно й зрозуміло викласти свої думки, він воліє за краще нагромаджувати цитати з різних книжок, а нишком і з різних шкільних підручників, перекручувати і надавати іншого змісту словам критикованого автора (в даному разі Рубіна, фізіологістів) та усе це з претенціозною формою викладу розводнювати мало змістовними загальниками, що їхній зміст часто-густо важко второпати.

Тов. Хіменкові ніхто з читачів не йме віри в тому, що фізіологісти доводять, що за Марксом абстрактна праця цілком створюється лише виміні, і що до виміні її не існує.

Нарешті, авторовий „теоретичний“ дослід кінчається в результаті осьякою перлиною—фразою: „зміст і форма вартості за капіталізмом збігаються“. (Стор. 79).

Друга стаття тов. Хіменка позначається тою ж Хіменковою манерою писати та поборювати своїх опонентів, що й у першій статті.

Та на жаль, у цій статті стільки нагромаджено неправильних тверджень, незграбно — претенціозних формулювань і недоречностей по суті зачеплених питань, що не знаєш, з чого приступити. В цій статті т. Хіменко критикує статтю т. Наумова, що її було вміщено в журн. „Прапор Марксизму“ № 1 за 1928 р., та закидає т. Наумову, ніби він по Богданівському розуміє предмет політекономії.

На жаль, абсолютно не розуміючи ні Богданова, ні того, що писав тов. Наумов з приводу предмету політекономії, автор спромігся лише наплутати й несумлінно поводитися з цитатами свого опонента.

На цю „критичну“ статтю т. Хіменко гідну відповідь і дає т. Наумов у статті „Відповідь на „Запитання“ (№ 5), в якій він доводить всю безпідставність Хіменкових обвинувачень, та що похід тов. Хіменка по лаврі захисника діалектичного матеріалізму в політекономії виявив лише його недостатнє обізнання з основними засадами марксіської політичної економії.

Нарешті варта уваги читача вельми змістовна стаття Д. Наумова про Зібера, як марксиста. (№ 5) Автор порушив цілком на часі питання про потребу пильно досліджувати економічне минуле України, в даному разі з поля історії економічних марксіських ідей. У статті читач має добру аналізу не тільки заслуг Зібера перед науковим

марксизмом і робітничою клясою (наприклад, Зіберова критика суб'єктивної школи у політекономії, популяризація основних засад Марксової науки, тощо), а й Зіберової недооцінки декотрих проблем Марксової економічної науки (на тодішні часи — науки в 1-му томі Капіталу й „До критики“), переоцінки Рікарда, об'єктивні причинки тому, через що Зібер не визнавав активної класової боротьби робітництва за революційне перетворення капіталістичної системи у комуністичну, як і скептичне його ставлення до практичної революційної роботи серед робітництва і, нарешті, через що саме треба вважати Зібера тільки за кадетер-марксиста в кращому розумінні цього слова, всупереч поглядів (Яворський, Демчук, та інші), що Зібер — основоположник наукового революційного марксизму на Україні. Стаття цінує на докладну обізнаність з обширою в цьому питанні літературою, на стислий та ясний виклад. Тимто, дослідницька праця тов. Наумова стане в пригоді усім тим, хто інтересується з історії соціальних ідей на Україні.

З доробку катедри історії значимо статтю тов. Яворського „Провідні думки в розвитку історичної науки“. У цій праці — автор дає критичний огляд основних поглядів представників ідеалізму в історії, як інших країн, як і представників на Україні про предмет і завдання історичної науки. Спеціально автор викриває методологічну безхребетність в історичних працях Грушевського, де Грушевський вдається формою до сумарно-генетичного методу в освітлюванні історичного процесу на Україні, а суттю своєю дає ідеалістичне, антимарксістське трактування. Це саме стосується і до Липінського, що хотів би реставрувати монархічну форму державного ладу на Україні.

Варта уваги читача особливо стаття тов. Вітика „Перехід Галичини під владу Австрії“. Автор тут докладно висвітлює на підставі польських, німецьких, і українських першоджерел один з моментів в історії української Галичини, саме підчас розділу Польщі у другій половині XVIII сторіччя, саме період найменш досліджений.

Історії заходу теперішнього часу присвячено лише одну статтю т. Добролюбського, де автор подає цікаві дані про способи французькою буржуазією нормувати харчові продукти підчас імперіалістичної війни 1914—1918 р.

З національного питання, звернемо увагу читача на досить велику статтю тов. Глухенка „До питання про націю та її генезу (№ 3.—“)“. Стаття теоретично — дослідницького характеру. Тут автор на аналізі визначень різних марксістських теоретиків про націю (Бавер-

Кавтський, Сталін, Ленін, Бройдо, Сафаров, тощо) систематизує найближче за Бавером і Сталіном окремі конститутивні ознаки поняття нації — національна культура, мова, територія, тощо.

Щодо бібліографії, то цього року цей відділ у журналі на багато поліпшено. Саме, маємо досить систематичні критичні огляди на періодику академічної літератури з різних галузей суспільствознавства, друкуються бібліографічні огляди, цінні науковим робітникам, аспірантам, книгозбірням, тощо; потрібно лише надалі систематичніше друкувати реферати про періодичну чужоземню літературу, про радянську періодику, зокрема українську.

З погляду мови, журнал цього року також покращав. Проте, очевидячки, хронічна недуга журналу в тому, що й дотепер негаразд з українською економічно-соціологічною термінологією, як і місцями з фразеологією.

Приміром, „Ось чому має місце відставання цін на речі...“ (№ 3-й стор. 85), „заробітна плата знижувалась...“ (№ 3-й стор. 87) — а треба сказати „заробітна плата меншала“, німецьке слово *undurchsichtig* перекладено у статті Фогараші словом „непереглядними“, а треба „непрозорими“, „притьмареними“; рос. „производственные отношения“ перекладається по різному — то „виробничі відносини“ (стор. 8, 10, № 2), то „продукційні стосунки“ (стор. 56 № 4-й, стор. 99, № 2), то „виробничі взаємини“ (стор. 12, № 2), а треба тільки продукційні відносини (продукція бо — абстрактно — динамічне суспільне поняття, як противенство виробництву — конкретно-статичному поняттю; рос. „производительные силы“ — то „продуктивні сили“ (стор. 13, № 2), то „продукційні сили“ (там же), а треба тільки „продуктивні сили“ (цей термін виявляє матеріально технічні моменти); замість „постачання товару“ (стор. 126 № 2), треба вживати лише „подання товарів“; замість „прибук“ треба говорити лише „зиск“, бо цим підкреслюємо класові відносини визиску в капіталістичному господарстві, також недоречно передавати російське „продукція“ укрмовою „продукція“; тут слід вживати „виріб“, бо „продукція“ виявляє динамічний соціальний процес, а „виріб — виробництво“ має локально-конкретне й технічне значення. Отже треба редакції на цей бік журналу більшої уваги.

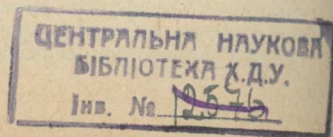
Зовнішнє оформлення журналу цього року на багато поліпшено, ціна досить приступна.

Тимто, журналові „Прапор Марксизму“, слід побажати щонайбільшого поширення серед наукового загалу та радянського й партійного активу України.

Н. Мушастий.

Укрїнського Ін-
сторичного-Ленін

62446

ИЗДАТЕЛЬСТВО „ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ“

ПРИ ГОСПЛАНЕ УССР

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

„ХОЗЯЙСТВО УКРАИНЫ“

(ГОД ИЗДАНИЯ 6-й)

под ред. ДУДНИКА А. М. (председатель редколлегии), АШУПП-ИЛЬЗЕНА А. И.
ВВЕДЕНСКОГО В. Я., ГЛАВАЦКОГО А. А., КАЧИНСКОГО В. М., НАУМОВА Д. Б.
и ТУНА Я. А.

Зав. редакцией КАПЛАН Д. А.

В ЖУРНАЛЕ ПРИНИМАЮТ УЧАСТИЕ

Акуленко В. П., Альтерман А. Я., Айнгорн, М. Я., Браславский И. М., Брон С. Г.
Бак И. С., проф. Боголепов М. И., Вейцер И. Я., Виноградский Н. Н., Виткуп А. Б.
проф. Воблый К. Г., Вольф М. М., Вугман Я. Р., Генес Л. Г., Генкин А. Б.,
Георгиевский Г. Ф., Гринько Г. Ф., Громан В. Г., проф. Гуревич М. Б., Дитман Л. Н.,
проф. Диманштейн Я. Б., Дунаевский Ф. Р., Ефимов-Малтапар Н. Г., Звоницкий А. С.,
Капитановский Н. С., Каплан Д. А., Каплан С. И., Канторович В. Я., Качинский В. М.,
Киселев С. М., Кастелянский Е. И., проф. Клопотюк К. Н., проф. Кованько П. Л.,
Коломойцев П. И., проф. Кондратьев Н. Д., Кузнецов А. М., проф. Ладыженский А. М.,
Лебединский И. В., Логвинович Л. И., проф. Лоевецкий Д. А., проф. Лященко П. И.,
Мазлах С. М., проф. Марченко А. Г., Мышкис В. С., проф. Наумов Д. Б.,
проф. Несмелов Ф. Я., Огановский Н. П., проф. Первушин С. А., Полоцкий А. А.,
проф. Потебня А. А., проф. Раевский А. А., проф. Ротмистров В., Свищев Ф. И.,
Скрыпник Н. А., Снегирев С. В., проф. Соболев М. Н., Соловейчик В. М.,
проф. Терпигорев А. М., Тремль Г. А., проф. Фомин П. И., проф. Фрей Л. И.,
Хейфец Л. М., Целлариус В. М., проф. Синявский А. С., Чубарь В. Я., Шатан Е. О.,
Шлихтер А. Г., Шмидт А. К., проф. Шор А. С., проф. Юровский Л. Н., проф.,
Яснопольский Л. Н. и др.

УСЛОВИЯ ПОДПИСКИ

	Для СССР	Для загранич.
6 месяцев	11 „	14 р.
12 месяцев	20 „	25 „

Цена отдельной книжки 2 рубля

Адрес редакции и издательства: Харьков, Дом Госпромышленности, корпус „С“

Телефон редакції и издательства 17-61

МОСКВА, ИЛЬИНКА, КАРУНИНСКАЯ ПЛ. 1, ТЕЛ.: УПРАВ.
ДЕЛАМИ 1-35-42 ТОРГ. ОТД. 2-30-85 ДОБАВОЧН. 153.

ПЛАНОВОЕ ХОЗЯЙСТВО

ПОДПИСНАЯ ЦЕНА НА 1930 ГОД

ДОПУСКАЕТСЯ ПОДПИСКА на журнал „Плановое Хозяйство“ с любым из приложений, а также и на одни приложения. Цена приложений в розничной продаже будет значительно выше подписной.

ПОДПИСКА ПРИНИМАЕТСЯ только на 1 год или полгода с 1 января или с 1 июля.

НА ПЛАНОВОМ ФРОНТЕ

ПОДПИСНАЯ ПЛАТА НА 1930 г. (24 книги)—8 руб.

„ПЯТИЛЕТНИЙ ПЛАН НАРОДНО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА СССР“

в трех томах (пяти книгах)

Том I. «Сводный обзор». Том II. Часть I «Строительная производственная программа плана». Том II. Часть 2 «Социальные проблемы, проблемы распределения, труд и культуры». Том III. «Районный разрез плана». Приложение к III тому. «Объемы нового строительства государственной промышленности на пятилетие».

Цена полного комплекта „Пятилетнего плана“ с картой „Пятилетнего плана народно-хозяйственного строительства“ в 4 красках—15 руб. с пересылкой.

МОСКВА, КАРУНИНСКАЯ ПЛ. № 1, А ТАКЖЕ УПОЛНОМОЧЕННЫМИ,
× × СНАБЖЕННЫМИ СПЕЦИАЛЬНЫМИ ДОВЕРЕННОСТЯМИ × ×

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПРИЙОМ ПЕРЕДПЛАТИ

НА НАЙБІЛЬШУ УКРАЇНСЬКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

„ВІСТІ ВУЦВК“

Тижневий літературно-художній багатоілюстрований журнал

= „ВСЕСВІТ“ =

ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ з 1 ЧИСЛА КОЖНОГО МІСЯЦЯ

в головній конторі, в окружних філіях видавництва газети «ВІСТІ»
по всіх поштових філіях, кіосках контрагентства друку.

Головна контора видавництва газети „ВІСТІ“ міститься в м. Хар-
кові, вул. К. Лібкнехта, № 11.

У М О В И П Е Р Е Д П Л А Т И

	1 м.	3 м.	6 м.
На газету „ВІСТІ ВУЦВК“	{ Для офіційних перед- платників . . . . . 1 крб. 50 4 крб. 50 9 крб. Для індивідуальних пе- редплатників . . . . . 1 крб. 3 крб. 6 крб.		
Журнал „ВСЕСВІТ“	60 коп.	1 крб. 80	3 крб. 60
На газету „ВІСТІ“ разом із журналом „ВСЕСВІТ“	{ Для офіційних перед- платників . . . . . крб. 10 6 крб. 30 12крб.60 Для індивідуальних пе- редплатників . . . . . 1 крб. 50 4 крб. 50 9 крб.		

Газета „ВІСТІ“ дає своїм передплатникам безплатно щотижневий
літературно-науковий додаток

„КУЛЬТУРА І ПОБУТ“

Газета „ВІСТІ“, крім статтів політичного та економічного харак-
теру, містить широкий матеріал про життя СРСР, зокрема УСРР,
та життя за кордону.

Газета „ВІСТІ“ що-дня дає сторінку

„КООПЕРАТИВНОГО ЖИТТЯ“

СВОЇМ ПЕРЕДПЛАТНИКАМ ГАЗЕТА „ВІСТІ“ ДАЄ БЕЗПЛАТНО
РІЗНОГО РОДУ ПОРАДИ